

ԲԱՐԵՂԱՄ ԱՏԵՓԱՆՅԱՆ

ՀՀ Հակակոռուպցիոն դատարանի աշխատակազմի
իրավական փորձաքննությունների ծառայության գլխավոր
մասնագետի ժամանակավոր պաշտոնակատար

**ՏՈՒԺՈՂԻ ԵՎ ՀԱՆՑԱՆՔ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՆՁԻ
ՀԱՇՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՔՈՎ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱԶԱՏԵԼՈՒ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

Սույն հոդվածում քննարկել ենք Հայաստանի Հանրապետությունում տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտի կիրառման ընթացքում առաջացող խնդիրները և դրանց լուծմանն ուղղված միջոցները:

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ բացակայում են միասնական տեսակետներ տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտի վերաբերյալ մի շարք հարցերում, ինչպես նաև օրենսդրությամբ առկա են մի շարք բացեր, որոնք հանգեցնում են միասնական իրավակիրառ պրակտիկայի խաթարմանը:

Տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտի ուսումնասիրության արդյունքում սույն հոդվածում իմ կողմից վեր են հանվել մի շարք հիմնախնդիրներ, դրանց լուծման համար առաջարկվել են փոփոխություններ և լրացումներ, ինչի կատարումը կնպաստի նշյալ ինստիտուտի կատարելագործմանը:

Հիմնաբառեր - Տուժող, հանցանք կատարած անձ, հաշտություն, քրեական պատասխանատվություն, ազատել պատասխանատվությունից, հիմնախնդիրներ, կիրառման պրակտիկա, իրավական կարգավորումներ, քրեական իրավունքի տեսություն, օրենսդրական բացեր, դատական պրակտիկա:

1. Ներածություն

Հանցավորության դեմ պայքարը բոլոր ժամանակների և հասարակարգերի առջև ծառայած մեծագույն խնդիրներից է: Հանցավորության դեմ պայքարի առավել գործուն միջոցը պետության կողմից երաշխավորված հարկադրանքն է՝ պատժի սպառնալիքով: Պատիժն իր հերթին հետապնդում է նպատակներ, որոնք են՝ հանցանք կատարած անձին ուղղելը, նոր հանցագործությունները կանխելը և սոցիալական արդարության վերականգնումը:

Շատ հաճախ պատժի նպատակն իրագործվում է մինչև անձին քրեական պատասխանատվության բերելն ու պատիժն ի կատար ածելը: Նման դեպքերը վերաբերում են այն իրողություններին, երբ հանցանք կատարելուց հետո հանցանք կատարած անձի կողմից դրական վարքագիծ դրսևորելու արդյունքում ի հայտ է գալիս այնպիսի իրավիճակ, երբ կարելի է փաստել, որ հանցանք կատարած անձը կորցրել է իր երբեմնի վտանգավորությունը կամ ծագած իրավահարաբերությանը կորցրել է իր արդիականությունը:

Հարկ է նկատել, որ հանցանք կատարած անձի և տուժողի հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու օրենսդրական ներկայի բնորոշումն էականորեն տարբերվում է քրեական նախկին օրենսգրքում առկա ձևակերպումից: Հիմնական տարբերությունը հանգում է նրան, որ քննարկվող քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքը դարձել է իմպերատի-

վե, այսինքն, եթե նախկին ձևակերպմամբ նշվում էր՝ «(...) կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից (...)», ապա նոր տարբերակում ձևակերպումը հետևյալն է՝ «(...) ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից (...)», այսինքն՝ անհրաժեշտ վավերապայմանների առկայության պարագայում՝ անձը պարտադիր ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից և դա չի թողնում վարույթն իրականացնող մարմնի հայեցողությանը: Պետք է նկատել, որ նոր ձևակերպումները ինչպես լուծել են նախկինում առկա իրավական բացերը, այնպես էլ առաջացրել են մի շարք հարցեր, որոնք պրակտիկայում պետք է ստանան իրենց լուծումները և հանգուցալուծվեն, ինչի համար պարտադիր է նաև տեսական մեկնաբանումների և հայեցակարգերի առկայության անհրաժեշտությունը: Որպես նորացված և առավել լայն կիրառություն ստացած օրենսդրական խրախուսական նորմ, հանցանք կատարած անձի և տուժողի հաշտությունը արժանի է պատշաճ իրավական գնահատման և վերլուծության, քանի որ սույն ինստիտուտի գործարկումն իրավակիրառ պրակտիկայում հանդիպում է հաճախ և վարույթն իրականացնող մարմնին բախվում է մի շարք խնդիրների, որոնք դիսպոզիտիվ առումով լայն մեկնաբանված չեն:

Այլ խոսքով՝ թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է 2021 թվականի մայիսի 5-ին ՀՀ քրեական օրենսգրքի ընդունմամբ:

Տուժողի հետ հաշտվելու պարագայում հանցանք կատարած անձը զոջում է իր կատարած արարքի համար, գիտակցում դրա հասարակական վտանգավորությունը, կատարման անթույլատրելիությունը և կամավոր հատուցում հանցագործությանը պատճառված վնասը: Հանցավորի կողմից կամավոր, առանց որևէ հարկադրական գործողության, իր մեղքն ընդունելը և զոջալը էապես նվազեցնում են այն հնարավորությունը, որ հանցավորը հետագայում հանցանք կկատարի, այսինքն՝ ինստիտուտն ունի նաև պրևենտիվ գործառույթ: Առաջին հերթին այս ինստիտուտի կիրառումը մեծ նշանակություն ունի տուժողի համար, քանի որ հաշտեցման արդյունքում իր շահերի պաշտպանությունը, կապված պատճառված վնասների հատուցման հետ, տեղի է ունենում առավել արագ և արդյունավետ:

Այս առումով ինստիտուտի կիրառումը նաև մեծ նշանակություն ունի պետության համար, քանի որ հաշտեցումը հանցավորության դեմ պայքարի այլընտրանք է, իսկ հանցանքը ուղղված է ոչ միայն տուժողի, այլև ամբողջ հասարակության և պետության դեմ: Ինստիտուտի առկայությունը և գործածումը պետության համար ձեռնտու է նաև այն առումով, որ խնայվում է նաև վերջինիս նյութական ծախսերը՝ կապված պատժի իրականացման հետ:

2. Հետագոտության մեթոդաբանության հիմքը հողվածում դիալեկտիկական մատերիալիզմն է, որը թույլ է տվել քննել ստեղծված քրեաիրավական իրականությունը դրա զարգացման դիալեկտիկայի և արդի հասարակության այլ իրողությունների հետ փոխկապվածության մեջ: Ինչպես նաև, օգտագործվել են մասնավոր գիտական մեթոդներ՝ համեմատական վերլուծության, համակարգային վերլուծության, համեմատական-իրավական, դատական պրակտիկայի ընդհանրացման: Կիրառվել է նաև տրամաբանական մեթոդների համալիր՝ վերլուծության, համադրման, ինդուկցիայի և դեդուկցիայի:

3. Հետագոտության արդյունքեր և քննարկում
Բազմաթիվ քրեագետներ, հանցագործության կանխման առավել արդյունավետ միջոց համարել են ոչ թե պատժի խստությունը, այլ դրա անխուսափելիությունը: Վերջինս իր ամրագրումն է գտել տարբեր երկրների քրեական օրենսգրքերում, համաձայն որի՝ հանցանք կատարած յուրաքանչյուր անձ ենթակա է քրեական պատասխանատվության: Այս ամենով հանդերձ, տարբեր երկրների քրեական օրենսգրքեր պատասխանատվության անխուսափելիության հետ միասին ամրագրել են քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատելու ինստիտուտ՝ նշելով այն անհրաժեշտ հիմքերն ու պայմանները, որոնց առկայության դեպքում միայն անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

Տուժողի հետ հաշտվելու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու չի կարող համարվել զուտ քրեաիրավական հիմնախնդիր: Բանն այն է, որ տվյալ ինստիտուտի կիրառման համար կարևոր նշանակություն ունի նաև դատավարական կողմը: Ուստի պետք է համաձայնել մասնագիտական գրականության մեջ իրավացիորեն արտահայտված այն կարծիքին, որ տվյալ դեպքում խոսքը համալիր քրեաիրավակալն և քրեադատավարական ինստիտուտի մասին է:

Առաջին հայացքից կարող է թվալ, որ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտը հակասում է պատժի և պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքին, սակայն միաժամանակ պարզ է նաև, որ գործնականում միշտ չէ, որ նպատակահարմար է հանցանք կատարած անձին ենթարկել քրեական պատասխանատվության և պատժի՝ կապված կատարված հանցավոր արարքի բնույթի, ծանրության աստիճանի, անձի դրսևորած վարքագծի, վերջինիս բնութագրող հանգամանքների հետ: Այդ առումով բազմաթիվ երկրներ, այդ թվում և Հայաստանի Հանրապետությունը, իրենց քրեական օրենսգրքերում ամրագրել են քրեական օրենսդրության այնպիսի հիմնարար սկզբունքներ, ինչպիսիք են արդարության, մարդասիրության, պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքները, որոնց դրսևորման եղանակներից են հանդիսանում քրեական պատասխանատվությունից ազատելը գործուն զոջալու, տուժողի հետ հաշտվելու, իրադրության փոփոխման և այլ հիմքերով:

Ի տարբերություն արդարացման և այլ հիմքերով քրեական գործի վարույթը կամ քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքների, որոնց դեպքում քրեական պատասխանատվության հարց ընդհանրապես առաջանալ չի կարող, քրեական պատասխանատվությունից ազատելը հնարավոր է միայն այն դեպքերում, երբ անձի արարքը պարունակում է կոնկրետ հանցագործության բոլոր հատկանիշները և առկա են անձի քրեական պատասխանատվության ենթարկելու բոլոր նախադրյալները:

Հետևաբար, քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտը պետք է դիտել որպես պետության քրեական քաղաքականության կարևորագույն մաս, իսկ քրեական պատասխանատվությունից ազատելը տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում՝ որպես քրեական քաղաքականության կարևորագույն մասի բաղադրիչ:

Ժամանակակից բազմաթիվ պետությունների օրենսդրությունների չափորոշիչներից են դրանց համապատասխանեցումը մարդասիրության սկզբունքների պահանջներին, մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի դրույթներից բխող բազմաթիվ միջազգային պայմանագրերին:

www.aradaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Մարդասիրության սկզբունքի պահանջների իրացումը պետությունները կատարել են տարբեր եղանակներով, այդ թվում՝ գործուն գոջալու, տուժողի հետ հաշտվելու կապակցությամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու, մեղադրողի և մեղադրյալի միջև գործարքի կնքման, հաշտության (մեղիացիալի), վերականգնողական արդարադատության և այլ ինստիտուտների ներդրման միջոցով: Ընդ որում, այդ ինստիտուտները համարվում են հեռանկարային, մի կողմից՝ անձի հետագա հանցավոր գործունեության կանխարգելման, մյուս կողմից հանցագործություններից տուժած անձանց իրավունքների, մասնավորապես՝ նյութական վնասի վերականգնման առումով: Դրանով էլ պայմանավորված ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական կիրառական առումով հիմնավորված է հետազոտության թեմայի արդիականությունը:

Ընդհանրապես, առանց ներելու քրեական արդարադատությունը կորցնում է իր իմաստը և վերածվում է պատժիչ համակարգի: Քրեական իրավունքը, անկասկած, չի կարող հիմնվել միայն պատժողական քաղաքականության վրա: Այդ մասին է վկայում քրեական իրավունքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտը: Փաստորեն, պետությունը պատժողական քաղաքականությունից անցում է կատարում հաշտեցման կամ վերականգնողական արդարադատության, որի նպատակն է տուժողի իրավունքների վերականգնումը, նրան հասցված վնասի հատուցումը, հանցավորի կողմից մեղքի քավումը:

Ցանկացած պետություն ձգտում է, որ իր քաղաքացիները կատարեն հանրօգուտ գործողություններ: Դրա համար նա փորձում է ստեղծել պայմաններ, այդ թվում՝ օրենսդրական եղանակով, երբ նման գործողություններ կատարելը շահավետ է, երբ դրանից քաղաքացին ինքն օգուտ է ստանում: Օրենսդրությունը միջոց է, որի օգնությամբ ձևավորվում են դրական սոցիալական վարքագծի կարծրատիպեր: Ընդ որում, յուրաքանչյուր պետության համար կարևոր է, որ այդ կարծրատիպերը ձևավորվեն մարդու գործունեության ամենատարբեր բնագավառներում: Առանձնապես կարևոր է քրեական դատավարության ոլորտը կարգավորելը, քանի որ այն ներառում է պետության և հասարակության համար առավել նշանակալի հարաբերությունների, արժեքների պաշտպանությունը: Քրեական իրավունքում տիրապետողը կարգավորման իմպերատիվ մեթոդն է՝ քրեական օրենսդրությունում որոշակի գործողությունների արգելման մեթոդը: Դրանից զատ, կիրառվում է (թեկուզև ավելի փոքր ծավալով) խրախուսման մեթոդը: Խրախուսման մեթոդի արդյունավետությունը պայմանավորված է այն բանով, որ այն չի հարկադրում մարդուն կատարել հասարակության ու պետության համար ցանկալի գործողություններ, այլ նրա մեջ համոզ-

մունք է ձևավորում, որ հատկապես նշյալ գործողություններն են իր համար առավել օգտակար: Կոնկրետ անձինք, որոնց հասցեագրված են քրեական օրենքի համապատասխան նորմերը, նման համոզմունքն ընկալում են որպես որևէ մեկի կողմից չպարտադրված, սեփական որոշման արդյունք, ուստի համապատասխան գործողությունները կատարում են ինքնակամ՝ առանց որևէ հարկադրանքի:

Ընդ որում, այն հարցում, թե ինչպես պետք է կիրառել խրախուսման միջոցները, կան տարբերություններ՝ պայմանավորված տվյալ պետության պատմական-իրավական ավանդույթներով: Այսպես, նախկին ԽՍՀՄ հանրապետությունների ավանդույթը ենթադրում է գործողությունների՝ միանգամայն որոշակի շրջանակ, որոնց կատարումը պետք է խրախուսվի: Այդ գործողությունների միջուկը տուժողի հաշտվելն է համապատասխան հանցագործությունը կատարելու մեջ իրեն մեղավոր ճանաչող անձի հետ: Դա զգալի չափով պայմանավորված է այն բանով, որ քրեական դատավարության նշյալ նորմերը որևէ չափով չեն վարկաբեկվել անգամ պատմական այն ժամանակափուլերում, որոնք աչքի են ընկել ինչպես առանձին քաղաքացիների, այնպես էլ բնակչության տարբեր խավերի նկատմամբ ազդեցության բռնի միջոցների կիրառման չարաշահմամբ: Առավել ևս, որ խրախուսման միջոցները քրեական դատավարությունում ենթադրում են հավասարակշռության հաստատում հասարակությունում կոնկրետ անձի մասնավոր շահի և ամբողջ հասարակության շահի միջև, որը շահագրգռված է իրավակարգը վերականգնելու հարցում: Խրախուսման ժամանակ կարևոր է կանխարգելիչ արդյունքը, որի էությունն այն է, որ անձը պետք է ձևավորի իր մեջ հանրօգուտ որոշակի գործողությունների անհրաժեշտության համոզմունք: Նման համոզմունքի առկայության դեպքում նա հետագայում ձեռնպահ կմնա հանցագործություններ և նույնիսկ այլ տիպի իրավախախտումներ կատարելուց:

Խրախուսման մեթոդը լիովին համապատասխանում է քրեական իրավունքի սկզբունքներին, որոնք ձևավորվել են հետխորհրդային տարածքի պետությունների քրեական օրենսդրությունում: Ուստի այն նորմերը, որոնցում այդ մեթոդը արտացոլվում է, փաստորեն կանխորոշել են քրեական դատավարության համակարգը, որը ձևավորվել է այնպիսի սկզբունքների հիման վրա, ինչպիսիք են մարդասիրությունը, արդարությունը և այլն: Այսպես՝ մարդասիրության սկզբունքը արտահայտվում է այն բանով, որ պետությունն իմաստ չի տեսնում խիստ պատժամիջոցներ կիրառելու այն անձանց նկատմամբ, որոնք զոջացել են և, համապատասխանաբար, բացասաբար են գնահատել իրենց կատարած հանցագործությունը, քանի որ հանցավոր

www.aradadatuynjournal.com

արարքների անթույլատրելիության մասին իրենց մեջ ձևավորված համոզմունքից ելնելով՝ նրանք այլևս հասարակական վտանգ չեն ներկայացնում:

Դա հաստատվում է իրավապահ մարմինների պրակտիկայով, որը վկայում է այն մասին, որ զոջացողները հազվադեպ են նոր հանցանքներ գործում: ՀՀ քրեական օրենսգրքում խրախուսումը լիովին արտացոլված է 81 և 82 հոդվածներում: Նշյալ նորմերը կոչված են հանցագործություն կատարելու համար մեղավոր անձի մեջ ձևավորելու համոզմունք առ այն, որ իր կատարած արարքը հանցավոր է, ուստի այլևս անթույլատրելի է կատարել: Դրանով կոնկրետ մեղավոր անձն ուղղվում է քրեական օրենքի միջոցներով, ինչը դարձնում է նրան հասարակության համար ոչ վտանգավոր, քանի որ նրա մեջ ձևավորվում է նոր հանցագործություններ կատարելու անթույլատրելիության համոզմունք:

ԱՊՀ երկրներից շատերի համար բնութագրական է այն, որ հանցանք գործելու մեջ մեղավոր անձի՝ հասարակության ակնկալած որոշակի վարքագիծը խրախուսող նորմերին բնորոշ է միասնական կառուցվածքը, որը ներառում է կանխավարկածը, դիսպոզիցիան, պատժամիջոցն ու խրախուսումը: Բացի այդ, նշյալ նորմերը խթան են դառնում հանցանք գործելու մեջ մեղավոր անձի հանրօգուտ վարքագծի համար: Այսպես՝ ՌԴ քր. օր. -ի 75² հոդվածում որպես պայմաններից մեկը ուղղակիորեն նշված է գործուն գոջալը, այսինքն՝ անձի կողմից սեփական հանցավոր վարքագծի բացասական գնահատականը:

ՌԴ քր. օր. -ի 76 հոդվածում, թեև գործուն գոջալն անմիջականորեն չի նշվում, բայց այն ենթադրվում է, քանի որ տվյալ նորմով նախատեսված վնասը հարթելը գործողություն է, որը զոջման դրսևորում է: Բացի այդ, տուժողի հետ հաշտվելը նույնպես այն բանի արտահայտությունն է, որ մեղավորը գիտակցում է իր գործողությունների բացասական բնույթը և չի ցանկանում դրանց կրկնությունը: Ինչպես տեսնում ենք, նշյալ նորմերի թե՛ կառուցվածքը, թե՛ բովանդակային կողմը ամբողջովին նույնական է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսդրության նորմերին: Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսդրության նշյալ նորմերը ևս մարդասիրության սկզբունքի դրսևորում են, որը բնութագրում է վերջին տասնամյակներին իրականացվող ամբողջ քրեական քաղաքականությունը:

Քրեական օրենսդրությունում խրախուսման մեթոդին համանման մոտեցում է ցուցաբերվում հետխորհրդային տարածքի այլ պետություններում ևս: Այսպես, Տաջիկստանի Հանրապետության քր.օր.-ում նախատեսված է գործուն գոջման կապակցությամբ պատասխանատվությունից ազատելու նորմ (ՏՀ քր. օր. -ի 72 հոդված) և նորմ, որով նախատեսվում է ազատել պատասխանատվու-

թյունից տուժողի հետ հաշտվելու կապակցությամբ (ՏՀ քր. օր. -ի 73 հոդված): Ուշագրավ է, որ նշյալ նորմերը գործնականում ամբողջությամբ նույնական են Հայաստանի Հանրապետության քր. օր. -ի համապատասխան նորմերին:

Դա կարելի է գնահատել այնպես, որ նշյալ նորմերի՝ այդպիսի կառուցվածքն ու բովանդակությունն առավելագույնս համապատասխանում են այդ պետությունում իրավունքի նորմերի կիրառման պրակտիկային: Ընդ որում, կապ չունի, որ այդ պետությունն անցել է ինքնուրույն, անկախ զարգացման բավականին տևական փուլ: Ավելին, տվյալ նորմերը մեծապես ուղղված են նշյալ պետության քրեական օրենսդրության ապագա զարգացմանը: Դրանում տեսնում են ներուժ, որը լիովին համապատասխանում է հասարակության ու պետության զարգացման մակարդակին: Նշյալ նորմերը նաև ընկալվում են որպես նորմեր, որոնք լիովին համապատասխանում են հասարակության ու պետության արժեքներին, մասնավորապես մարդասիրության վրա հիմնված արժեքներին:

Անգամ այն դեպքում, երբ հետխորհրդային տարածքի համապատասխան հանրապետության օրենսդրությունը լրջորեն բարեփոխվել է՝ հրաժարվելով նախկին խորհրդային իրավունքի մոդելից, նորմերը, որոնցում դրսևորվում է խրախուսման մեթոդը քրեական իրավունքում, որպես կանոն, մնում են նախկինը: Անշուշտ, ձևը կարող է որոշակիորեն փոփոխվել: Օրինակ՝ Ուկրաինայի քր. օր.-ում՝ նախկինի պես առկա են նորմեր գործուն գոջալու կապակցությամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին (Ուկրաինայի քր. օր.-ի 45 հոդված) և նորմեր քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին՝ տուժողի հետ մեղավորի հաշտվելու կապակցությամբ (Ուկրաինայի քր. օր.-ի 46 հոդված): Վերոնշյալ նորմերը գործնականում բառացի կրկնում են նախկին ՍՀՄ կազմում եղած այլ հանրապետությունների համապատասխան նորմերը: Դա ևս մեկ լրացուցիչ փաստարկ է հօգուտ այն բանի, որ նշյալ նորմերը կրում են համամարդկային արժեքներ, որոնք անկախ են ազգությունից և համապատասխան պետության ու հասարակության այլ յուրահատկություններից: Դրանք անկախ են անցյալի գնահատականներից. անցյալի, որը տարբեր կերպ է գնահատվում նախկին ԽՍՀՄ կազմում եղած հանրապետություններում: Ընդ որում, նշյալ նորմերը որևէ քննադատության չեն արժանանում. դրանք դիտվում են որպես տվյալ պետությունում իրականացվող բարեփոխումներին համապատասխանող:

Ուշագրավ է, որ նորմերը, որոնցում դրսևորվում է խրախուսման մեթոդը քրեական իրավունքում, առկա են նաև այն հանրապետություններում, որոնք նախկինում մտնում էին ԽՍՀՄ կազմի մեջ, բայց ներկայումս ԱՊՀ կազմում չեն, այլ Եվրամի-

www.aradaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ուրջան անդամ են: Չնայած խորհրդային անցյալի հետ կապված ամեն ինչի նկատմամբ կտրուկ բացասական վերաբերմունքին՝ քրեական օրենսդրությունում նկատվում է վերոնշյալ նորմերի մասով շարունակականություն: Այսպես, Լատվիայի քր. օր.-ում հատուկ չի առանձնացվում գործուն գղջալու և տուժողի հետ հաշտվելու կապակցությամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին նորմը: Դա մեծապես պայմանավորված է քրեական օրենսդրության կառուցվածքի առանձնահատկություններով, որոնք դրսևորվում են քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին նորմերի շարադրման ձևով: Այսպես, Լատվիայի Հանրապետության քր. օր.-ում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին բոլոր նորմերը միավորված են հոդված 58-ում, որն այդպես էլ կոչվում է՝ «Քրեական պատասխանատվությունից ազատելը»: Ընդ որում, չնայած ձևի այդպիսի փոփոխությանը, Լատվիայի քր. օր.-ի վերոնշյալ հոդվածին ծանոթանալիս ակնհայտ է դառնում, որ օրենսդիրն այդպես էլ չի կարողացել զերծ մնալ քրեական իրավունքի խորհրդային դպրոցի ազդեցությունից: Դա մասնավորապես արտահայտվում է այն բանում, որ այստեղ նախկինի պես առկա են նորմեր, որոնք գրեթե բառացի կրկնում են այդ պետությունների խորհրդային շրջանի քրեական օրենսդրության նորմերը քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասով: Այսպես, Լատվիայի Հանրապետության քր. օր.-ի 58 հոդվածի 2-րդ մասում պարունակվում է նորմ, որի համաձայն՝ քրեական պատասխանատվությունից կարող է ազատվել այն անձը, որը հաշտության համաձայնագիր է կնքել տուժողի կամ նրա ներկայացուցչի հետ: Քրեական պատասխանատվությունից նշյալ հիմքով ազատվել չի կարող միայն այն անձը, որի գործողության արդյունքում տուժողը մահացել է: Այնտեղ է, որ նշյալ նորմը գործնականում չի տարբերվում նախկին խորհրդային հանրապետությունների քրեական օրենսդրության համանման նորմերից՝ տուժողի հետ հաշտվելու կապակցությամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին: Այստեղ միանգամայն ակնհայտ է այն, որ օրենսդիրը ձգտել է խթանել համապատասխան անձի վարքագիծը՝ հարթելու այն վնասը, կորուստը, որը պատճառել է իր կատարած հանցագործության հետևանքով: Նշյալ նորմի առկայությունը Լատվիայի Հանրապետության քրեական օրենսդրությունում վկայում է այն մասին, որ այդ նորմում տեղ գտած արժեքները համամարդկային են և կախված չեն տվյալ պետությունների քաղաքական վարչակարգերի քաղաքական կամ այլ նախընտրություններից: Տուժողի հետ հաշտվելու կապակցությամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին նորմը տեղ է գտել նաև Լիտվայի Հանրապետության քրեական օրենսդրությունում:

Ընդ որում, իր ձևով ու բովանդակությամբ այդ նորմն ավելի հոգեհարազատ է ԱՊՀ երկրների քրեական օրենսդրության համանման նորմերին: Այսպես, Լիտվայի Հանրապետության քր. օր.-ի 38-րդ հոդվածը այդպես էլ կոչվում է՝ «Քրեական պատասխանատվությունից ազատելը մեղավոր անձի և տուժողի հաշտության կապակցությամբ»: Այն նման է մեր և ԱՊՀ այլ երկրների քրեական օրենսդրության համապատասխան նորմերին:

Ի տարբերություն Լատվիայի Հանրապետության՝ Լիտվայի Հանրապետության օրենսդիրը չի ցանկացել հրաժարվել տուժողի հետ հաշտության կապակցությամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին նորմի շարադրման ձևից, որն առկա էր տվյալ պետության՝ խորհրդային շրջանում: Միանգամայն ակնհայտ է, որ դա բնավ կապված է ոչ թե խորհրդային օրենսդրության զարգացման ավանդույթները պահպանելու, այլ այն բանի հետ, որ նշյալ նորմի և՛ ձևը, և՛ բովանդակությունն առավելագույնս համապատասխանում են քրեական օրենսդրությունից ունեցած սոցիալական ակնկալիքներին: Նման ձևն ու բովանդակությունը հարկ է ճանաչել առավելագույնս օպտիմալ արդեն հանցագործություն կատարած անձանց հանրօգուտ վարքագիծը խթանելու համար: Այդ ձևն ու բովանդակությունը առավելագույն արդյունավետությամբ են ձևավորում համոզմունք համապատասխան անձանց մեջ, ինչը խոչընդոտում է նրանց կողմից նոր հանցագործություններ կատարելը:

Այնտեղ է, որ հենց դրանով է թելադրված Լիտվայի Հանրապետության օրենսդրի ցանկությունը՝ չառանձնացնելու տուժողի հետ հաշտվելու կապակցությամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին նորմը: Այն ամենաշատն է համապատասխանում համաշխարհային քրեական օրենսդրության զարգացման ընդհանուր միտումներին:

Այդուհանդերձ, Մերձբայթյան ոչ բոլոր հանրապետությունների քրեական օրենսդրությունում են առկա նորմեր, որոնցով տուժողի հետ հաշտվելը համարվում է քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմք: Այսպես, Էստոնիայի Հանրապետությունն ամբողջովին հրաժարվել է քրեական պատասխանատվությունից ազատելու նշյալ հիմքը նշելուց: Բայց դա բնավ չի նշանակում, որ արդարադատության մարմիններն ուշադրություն չեն դարձնում հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավոր անձի և հանցագործությունից տուժած անձի միջև հաշտության փաստին: Էստոնիայի Հանրապետության օրենսդրության առանձնահատկությունն այն է, որ տուժողի հետ հաշտությունը չի դիտվում որպես քրեական իրավունքի ինստիտուտ: Էստոնիայի Հանրապետության քրեական օրենսդրությունում չկա նորմ տուժողի հետ հաշտվելու կա-

www.aradadutyjournal.com

պակցությամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին: Սակայն դա բնավ չի նշանակում, որ հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավորի և տուժողի միջև հաշտությունը չի խրախուսվում գործող օրենսդրությամբ: Քրեադատավարական օրենսդրությունում նախատեսված է մի հանգամանք, որը բացառում է քրեական գործով վարույթը, որը ձևակերպված է որպես տուժողի հետ մեղադրյալի հաշտեցում: Դա թույլ է տալիս կարճել քրեական գործը մեղադրյալի և տուժողի միջև հաշտության կապակցությամբ (Էստոնիայի Հանրապետության քր. դատ. օր.-ի հոդված 5-ի 6-րդ մաս): Նշյալ նորմը թեև քրեադատավարական է, այլ ոչ թե քրեական, պարունակում է հանրորեն դրական վարքագծի խթան, որն ակնկալում է պետությունը մեղադրյալից, եթե վերջինս մեղավոր է համապատասխան հանցագործությունը կատարելու մեջ: Այսինքն՝ Էստոնիայի Հանրապետության օրենսդրությունը չի հրաժարվել տուժողի հետ հաշտվելը խրախուսող նորմերից: Դրանով իսկ պահպանվել են խրախուսման մեթոդի կիրառման մոտեցումները:

Քրեական իրավունքում տուժողի հետ հաշտեցման ինստիտուտից հրաժարվելը և քրեադատավարական իրավունքում մեղադրյալի և տուժողի միջև հաշտության ինստիտուտը պահպանելը նպատակ ունենի խնայելու օրենսդրական միջոցները: Էստոնիայի Հանրապետության օրենսդիրն ավելորդ է համարել ևս մեկ անգամ կրկնել նույն նորմը: Այսինքն՝ քրեական և քրեադատավարական օրենսդրության՝ նշյալ նորմերն ընկալվել են որպես նույնական, ուստի օրենսդիրն ավելորդ է համարել նույն բանը կրկնել մեկ անգամ քրեական օրենսդրությունում, երկրորդ անգամ՝ քրեադատավարական օրենսդրությունում: Կարծում ենք՝ սա ճիշտ մոտեցում չէ, քանի որ չի կարելի նույնական համարել քրեական իրավունքում տուժողի հետ հաշտեցման ինստիտուտը և քրեադատավարական իրավունքում մեղադրյալի և տուժողի միջև հաշտության ինստիտուտը: Քրեադատավարական ինստիտուտը հաշտությունը դիտարկում է որպես քրեական դատավարության կողմերի միջև կայացվող որոշում, մինչդեռ քրեական իրավունքում տուժողի հետ հաշտեցումը դիտվում է որպես հանցագործությունը կատարած մեղավոր անձի զոջման գործողություն, որն ընդունվում է այդ հանցագործությունից տուժած անձի կողմից: Բացի այդ, քրեական իրավունքի և քրեադատավարական իրավունքի՝ նշյալ նորմերը նույնպես տարբերվում են, ինչպես որ տարբերվում են «հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավորը» և «մեղադրյալը»: Մեղադրյալն անպայման մեղավոր չէ հանցագործություն կատարելու մեջ, քանի որ դա դեռ պետք է սպացուցել քրեական դատավարության ընթացքում օրենքով սահմանված կարգով: Միևնույն ժա-

մանակ, քրեական իրավունքում խոսքը միայն հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավորի մասին է: Այս առումով քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության՝ նշյալ դրույթները բավականին մոտ են իմաստով և լրացնում են իրար, սակայն դրանք չի կարելի նույնական համարել: Հետևաբար՝ ավելի տրամաբանական կլիներ չիրաժարվել տուժողի հետ հաշտեցման մասին դրույթից Էստոնիայի Հանրապետության քրեական իրավունքում:

Էստոնիայի Հանրապետության օրենսդրության վերլուծության մեջ կարևոր է այն, որ այստեղ էլ, չնայած ԽՍՀՄ օրենսդրական ժառանգությունից հրաժարվելու ակնհայտ ցանկությանը, այնուամենայնիվ չեն հրաժարվել հաշտեցման ինստիտուտից: Միակ առանձնահատկությունն այն է, որ դա տեղ է գտել քրեադատավարական իրավունքում, ինչը որոշ չափով աղքատացնում է հաշտեցումը որպես միջոցառում ինստիտուտ: Դա կարող է բացատրվել միայն այն բանով, որ նշյալ միջոցառումն ինստիտուտն անհրաժեշտություն է իրավունքի համակարգի համար, որը պետք է համապատասխանի մարդասիրության սկզբունքին՝ առավել ևս, երբ տվյալ ինստիտուտը նոր հանցագործությունները կանխարգելելու արդյունավետ միջոց է: Տուժողի հետ հաշտեցման դիմած մեղավոր անձը դադարում է լինել հանրորեն վտանգավոր, քանի որ հանգել է այն համոզմունքին, որ իր կատարած գործողություններն անընդունելի են. ուստի, անթույլատրելի է այլ գործողություններ կատարելը, որոնցով կարող է որևէ մեկին վնաս պատճառվել: Դա այն հիմնական պատճառներից է, որ Մերձբալթյան հանրապետությունների օրենսդրությունը չի հրաժարվել տուժողի հետ հաշտեցման ինստիտուտից: Դա նաև կարող է լավ փաստարկ դառնալ հոգուտ այն բանի, որ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության՝ ցանկացած բարեփոխում չիրաժարվի տվյալ ինստիտուտից: Ընդ որում, չարժե հրաժարվել դրա քննադատական վերլուծությունից՝ այն կատարելագործելու և արդյունավետությունն ավելի բարձրացնելու նպատակով: Տվյալ ինստիտուտի արդյունավետությունը բարձրացնելը ենթադրում է նոր հանցագործությունների կատարումը կանխարգելելու արդյունավետության բարձրացում: Սակայն, դրանով հանդերձ, տվյալ ինստիտուտի հիմքում ընկած գաղափարն ինքնին հիմնված է մի սկզբունքի վրա, որը պետք է պայմանավորի ցանկացած ժամանակակից պետության ամբողջ քրեական օրենսդրությունը՝ մարդասիրության սկզբունքը: Այդ սկզբունքը արժեք է, որը պետք է արտացոլվի ամբողջ օրենսդրությունում:

Հետխորհրդային տարածքի պետությունների քրեական օրենսդրության վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ հիմնական միտումը տու-

www.aradaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ժողի հետ հաշտեցման ինստիտուտը պահելն է: Ուշագրավ է, որ նշյալ ինստիտուտը պահպանվում է գրեթե անփոփոխ: Ընդ որում, կատարված հանցագործության հետևանքով առաջացած խնդիրները լուծելու արտադատարանական կարգը, որը հայտնի է որպես հաշտարարություն, դեռևս դիտարկվում է գուտ տեսական մակարդակում: Տուժողի հետ հաշտեցումը դիտարկվում է որպես հաշտարարության տեսակներից մեկը քրեական իրավունքում և քրեական դատավարությունում: Դա նույնպես համարվում է պատճառներից մեկը, որով տուժողի հետ հաշտեցումը, որպես միջոցառում ինստիտուտ, նախկինի պես արտացոլվում է քրեական և քրեադատավարական օրենսդրությունում: Ընդ որում, հաշտարարությունը քրեական դատավարությունում նույնացնում են հենց կողմերի հաշտեցման հետ, քանի որ այստեղ հաշտությունը համաձայնություն է հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավոր անձի և կատարված հանցագործությունից տուժածի միջև: Նշյալ հաշտության ձևն օրենսդրությամբ չի կարգավորվում: Այն կարող է լինել ինչպես գրավոր, այնպես էլ բանավոր: Այդ համաձայնության գլխավոր նշանակությունն այն է, որ դրանից կարելի է միանշանակ հետևություն անել հաշտության առկայության մասին: Այս առումով ծագում են մի շարք հարցեր, որոնց պետք է պատասխանեն ԱՊՀ երկրների օրենսդրությունները: Դրանով է մեծապես պայմանավորված մեղավորի և տուժողի միջև ձեռք բերված հաշտության արդարացիության ընկալումը: Դրանից է կախված այն, թե որքանով է ձեռք բերվող հաշտությունն արտացոլում այն ձեռք բերող անձանց շահերը: Ներկայումս հաշտեցման ընթացակարգն օրենսդրությամբ որևէ կերպ չի կարգավորվում, որովհետև այն չի կարող լինել ո՛չ քրեական, ո՛չ քրեադատավարական իրավունքի կարգավորման առարկա, քանի որ գտնվում է քրեական դատավարության շրջանակներից դուրս:

Կարծում ենք տուժողի համար առաջնայինը նախ և առաջ պատճառված վնասի վերականգնումն է, հետո միայն ներողությունը, զղջալը, որը ի տարբերություն վերականգնված վնասի չափելի չէ, խիստ սուբյեկտիվ է և երբեմն կարող է կատարվել գուտ պատժից ու պատասխանատվությունից խուսափելու նպատակով:

Պատահական չէ, որ հաշտության էությունը հանդիսանում է պատճառված վնասի վերականգնումը, այսինքն այստեղ առաջնային նշանակությունը տրվում է օբյեկտիվորեն հանցավորի դրսևորած ակտիվ վարքագծին, ոչ թե ստուգման ոչ ենթակա խոստումներին, հավաստիացումներին, երդումներին և այլն: Ընդհանրապես խրախուսական նորմերի կարևորությունը կասկած չի հարուցում, սակայն մարդասիրությունը չի կարող դրսևորվել միայն հանցանք կատարած անձի

նկատմամբ, այլ այն հավասարապես պետք է դրսևորվի նաև հասարակության և պետության նկատմամբ, և որ այս երկուսը պետք է անպայման հակակշռեն միմյանց, որը և պետք է լինի խրախուսական նորմերի վերաբերյալ արված առաջարկությունների, հետևությունների օրենսդրական նախաձեռնությունների և ընդունվող օրենքների հիմքում: Այս գաղափարն էր ընկած դեռևս միջնադարյան հայ իրավունքի խոշորագույն մտածող Մխիթար Գոշի շուրջ 850 տարի առաջ պատիժների սահմանման հիմքում ներկայացված պահանջներում: Գոշն էր, ով մարդասիրությունը բարոյական արժեքից զատ դիտարկել և քննարկել է որպես իրավական սկզբունք օրինականության, արդարության, պատժի անհատականացման հետ միասին:

Այսինքն՝ տուժողի հետ հաշտվելը պետք է բխի ոչ միայն վեճի կողմերի, այն է՝ հանցավորի ու տուժողի շահերից, այլ հավասարապես նաև հասարակության և պետության շահերից, քանի որ այն ենթադրում է վերացնել հանցագործության բացասական հետևանքները և դրանով իսկ վերականգնել սոցիալական արդարությունը, իսկ սոցիալական արդարության բաղադրիչը դա նաև պատճառված վնասի վերականգնումն է, իսկ առանց դրա անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելը կնստեմացնի պատժի դերը քրեական արդարադատություն իրականացնելիս, առավել ևս, երբ հասարակության աչքում և տարբեր անձանց ընկալմամբ հանցագործություն կատարած անձին պատժից ազատելը արդարացի չէ և «վատ օրինակ» կարող է ծառայել այլոց համար:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածը նվիրված է տուժողի հետ հաշտվելու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատման ինստիտուտին, որի համաձայն, եթե անձն առաջին անգամ է հանցանք կատարել, ապա ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա կատարած արարքը ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք է, և նրա ու տուժողի միջև առկա է հաշտության վերաբերյալ ինքնուրույն և ազատ կամարտահայտության վրա հիմնված փոխադարձ համաձայնությունը, սակայն հարկ է նշել, որ նախկինում տվյալ հոդվածով նախատեսված հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատված անձը չի կարող նույն հիմքով կրկին ազատվել քրեական պատասխանատվությունից: Այսինքն՝ նշված հիմքով հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար պետք է լինեն որոշակի պարտադիր պայմաններ, որ հիման վրա միայն հնարավոր է անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից:

Դրանք են՝

- հանցանքը պետք է լինի ոչ մեծ կամ միջին ծանրության,
- հանցանք կատարած անձը պետք է հաշտ-

վի տուժողի հետ,

- հանցանք կատարած անձը պետք է հատուցի կամ այլ կերպ հարթի վնասը կամ կողմերը ունենան դրա վերաբերյալ պարտավորագիր, պայմանագիր, հաշտեցման մասին արձանագրություն:

Այս ամենից գատ՝ անհրաժեշտ է նշել, որ քրեական օրենսգրքի վերոնշյալ հոդվածում առկա են նաև շատ կարևոր բացառող հանգամանքներ. դրանք են՝ երբ կատարված հանցանքում առկա են ընտանիքում բռնության հատկանիշներ և եթե հանցագործությունից տուժողը 14 տարին չլրացած անձ է կամ հոգեկան առողջության խնդիրների կամ մտավոր զարգացման մեջ հետ մնալու հետևանքով լրիվ կամ մասնակիորեն զրկված է իր դեմ ուղղված հանցագործության բնույթն ու հետևանքները գիտակցելու կամ իր վարքագիծը ղեկավարելու հնարավորությունից, ապա նրա դեմ ուղղված հանցանք կատարած անձը չի կարող հաշտության հիմքով ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

Անդրադառնալով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու հիմքերին՝ անհրաժեշտ է նախ և առաջ հասկանալ՝ որոնք են ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործությունները:

Ըստ բնույթի և հանրության համար վտանգավորության աստիճանի՝ հանցագործությունները դասակարգվում են ոչ մեծ ծանրության, միջին ծանրության, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների:

Ոչ մեծ ծանրության հանցագործություններ են համարվում դիտավորությամբ կատարված այն արարքները, որոնց համար Քրեական օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում երկու տարի ժամկետով ազատազրկումը, կամ որոնց համար նախատեսված է ազատազրկման հետ կապ չունեցող պատիժ, ինչպես նաև անգուշությամբ կատարված այն արարքները, որոնց համար օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում երեք տարի ժամկետով ազատազրկումը:

Միջին ծանրության հանցագործություններ են համարվում դիտավորությամբ կատարված այն արարքները, որոնց համար օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում հինգ տարի ժամկետով ազատազրկումը, ինչպես նաև անգուշությամբ կատարված այն արարքները, որոնց համար օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում տասը տարի ժամկետով ազատազրկումը:

Հնարավոր այն դեպքում, երբ մեղադրյալը կատարել է երկու տարբեր արարքներ, կա ձևավորված հետևյալ դիրքորոշումը՝ անհրաժեշտ է, որ մեղադրյալը նախկինում տուժողի հետ հաշտվելու հիմքով ազատված չլինի քրեական պատասխանատվությունից և իրեն մեղսագրվող հանցանքները կատարած է նախկինում դատապարտված չլինելու

պայմաններում: Այսինքն՝ եթե մեղադրյալը կատարել է արարք նույն թվականի տարբեր ժամանակահատվածներում, ապա առաջին կատարած արարքի դեպքում կարող է հաշտվել տուժողի հետ և տվյալ դեպքում ազատվել քրեական պատասխանատվությունից: Իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածում առկա չէ հանցագործությունների համակցության դեպքում միայն առաջին դրվագի համար քրեական պատասխանատվությունից ազատելու վերաբերյալ որևէ նշում, ինչպես նաև քննարկվող հոդվածում առկա չէ որևէ դրույթ, որի տրամաբանական մեկնաբանման դեպքում հնարավոր կլինի ինչ-որ եզրահանգում կատարել: Իսկ եթե առաջին արարքից հետո կատարած արարքով առկա է արդեն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտ, ապա մեկնաբանվում է, որ մեղադրյալը կատարել է նշված առաջին արարքից հետո և ինչքան էլ արդեն իսկ օրինական ուժ մեջ մտած ակտ կա, սակայն չի կարող հաշվվել, որպես ռեզիդիվ կամ որպես խանգարող հանգամանք քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու համար, քանի որ օրինական ուժ ստացած դատական ակտը վերաբերում է առաջին արարքից հետո կատարված արարքին:

Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրված «նախկինում» եզրույթը ենթադրում է, որ տուժողի հետ հաշտվելու պատճառաբանությամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ժամանակահատվածների միջև պետք է լինի ժամանակային խզում: Այսինքն, եթե տուժողի հետ հաշտության պատճառաբանությամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատվելուց հետո անձը կատարել է նոր հանցանք, ապա այդ նոր հանցանքի համար չի կարող նույն հիմքով կրկին ազատվել քրեական պատասխանատվությունից: Սակայն հնարավոր դեպք է երբ մեղադրյալը նույն թվականի տարբեր ամիսներին կատարի ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքներ, և նրանիցից յուրաքանչյուրով դեռևս օրինական ուժ ստացած դատական ակտ չլինի ստացվում է, որ մեղադրյալը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից այնքան անգամ, որքան կատարել է որպես այդպիսին համարվող առաջին արարք. քանի դեռ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտ չկա:

Արդեն իսկ ձևավորված դիրքորոշում առկա է նաև հաջորդ ՀՀ Վերաքննիչ դատարանի ակտում⁸, համաձայն որի՝ բողոքաբերը նշել է, որ անընդունելի է երկու դրվագով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու առաջին ատյանի դատարանի կայացված որոշումը:

Վերադաս ատյանը իրավակարգավորումների, վերլուծությունների և իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո գնահատելով փաստական տվյալները՝ հանգում է հետևության, որ մեղադրյալներ-

www.aradaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

րի նկատմամբ տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և քրեական գործի վարույթը կարճելու վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի հետևությունը հիմնավոր է և իրավաչափ, իսկ դրա հետ չհամաձայնելու հիմքերը բացակայում են:

Այսինքն, Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ հանցանքների համակցության դեպքում բոլոր հանցանքների համար անձը կարող է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածի հիման վրա ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նախկինում նշված հիմքով ազատված չի եղել քրեական պատասխանատվությունից և մեղսագրվող հանցանքները կատարել է նախկինում դատապարտված չլինելու պայմաններում: Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է նաև, որ ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածում առկա չէ հանցագործությունների համակցության դեպքում միայն առաջին դրվագի համար քրեական պատասխանատվությունից ազատելու վերաբերյալ որևէ նշում, ինչպես նաև քննարկվող հոդվածում առկա չէ որևէ դրույթ, որի տրամաբանական մեկնաբանման դեպքում հնարավոր կլինի այդպիսի եզրահանգում կատարել:

Հաջորդ պարտադիր պայմանը, դա տուժողի հետ ունեցած հաշտությունն է (համաձայնագիր, պարտավորագիր, արձանագրություն), և սույն դեպքում անհրաժեշտ է հասկանալ թե ով կարող է լինել տուժող: Տուժող կարող է ճանաչվել իրավաբանական անձը, որին հանցագործությամբ պատճառվել է բարոյական կամ նյութական վնաս: Անձը «տուժող» ճանաչվում է վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից կատարվող ստուգողական գործողությունների արդյունքում՝ պարզելով, որ անձի իրավունքների խախտումը քրեական օրենքով արգելված արարքի կատարման հետևանք է, և այդ արարքի կատարման հետևանքով անձին անմիջականորեն պատճառվել է կամ կարող էր պատճառվել բարոյական, ֆիզիկական կամ գույքային վնաս: Տուժողն ունի նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված այլ իրավունքներ և պարտականություններ: Տուժողն իրեն պատկանող իրավունքներից օգտվում և իր վրա դրված պարտականությունները կատարում է անձամբ կամ ներկայացուցչի միջոցով, եթե դա համապատասխանում է համապատասխան իրավունքների և պարտականությունների բնույթին: Անչափահաս կամ անգործունակ տուժողի իրավունքները սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով նրա փոխարեն իրականացնում է նրա օրինական ներկայացուցիչը: Այսինքն՝ ցանկացած անձ, ում վնաս է պատճառվել հանցավոր արարքով, անկախ սեռից, տարիքից, հոգեկան վիճակից կամ այլ հատկանիշներից, կարող է ճանաչվել տուժող, բայց

հաշտեցումը կայանալու համար որպես կողմ կարող է մասնակցել միայն այն դեպքում, եթե օժտված է իրավունակությամբ և գործունակությամբ, եթե ֆիզիկական անձ է, իսկ իրավաբանական անձի դեպքում պետք է օժտված լինի իրավունակությամբ: Այսպիսով՝ հաշտեցումը փոխզիջումների որոնման գործընթաց է, հանցագործի և տուժողի միջև համաձայնության ձեռքբերում, հակամարտությունների լուծում, իսկ որպես արդյունք՝ փոխշահավետ պայմանավորվածության ձեռք բերում:

Վճռաբեկ դատարանը ևս իր ԵԱԶԳ/0157/01/10¹⁰ քրեական գործով հուլիսի 13-ի որոշման մեջ անդրադարձել է հաշտեցմանը նշելով, որ հանցանք կատարած անձի համար հաշտությունը հանցանքի կատարման մեջ իրեն մեղավոր ճանաչելն է, այդ արարքի համար զոջալը, ափսոսանք հայտնելը, իսկ տուժողի համար՝ հանցանք կատարած անձին ներելը: Բացի այդ, հաշտությունը ենթադրում է տուժողի և ենթադրյալ հանցագործի կամավոր և փոխադարձ համաձայնություն միմյանց հետ հաշտվելու վերաբերյալ: Այսինքն՝ հաշտությունը պետք է լինի ինչպես գործողություն, այնպես էլ փոխադարձ գործողությունների արդյունք: Հաշտության կամավոր բնույթը ենթադրում է հաշտվելու վերաբերյալ կողմերի ինքնուրույն և ազատ կամահայտնություն: Հաշտության փոխադարձ բնույթը նշանակում է, որ կողմերից երկուսն էլ պետք է հայտարարեն հաշտության մասին: Հաշտության կամավոր և փոխադարձ բնույթի բացակայության դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը չի կարող որոշում կայացնել հաշտության հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու վերաբերյալ: Հաշտեցումը ենթադրում է, որ տուժողը դեմ չէ հանցանք կատարած անձի քրեական պատասխանատվությունից ազատմանը: Այլ կերպ ասած հաշտությունը երկու կողմերի փոխադարձ կամահայտնությունն է, այն երբեք չի կարող կրել միակողմանի բնույթ, և եթե տուժողը ցանկություն է հայտնում հաշտվելու, իսկ հանցանք կատարած անձը դրա դեմ առարկում է, կամ հակառակը, ապա հաշտության հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու իրավական հիմքը բացակայում է: Նույն կերպ, հաշտությունը կամավոր և փոխադարձ չի կարող համարվել, հետևաբար՝ այդ հիմքով քրեական գործի վարույթը չի կարող դադարեցվել, եթե հաշտությունը հետևանք է տուժողի նկատմամբ հանցանք կատարած անձի գործադրած ոչ իրավաչափ ներգործության: Հետևաբար, ոչ ոք չի կարող որևէ կերպ ներագրել կողմերի վրա՝ հաշտության կայացման համար:

Կարևոր է նշել, որ տվյալ դեպքում կարևոր չէ, թե կողմերից ով է նախաձեռնում հաշտությունը, քանի որ երկու կողմն էլ կարող են հանդես գալ

www.aradaradutyjournal.com

www.ardaradutyjournal.com

նման հայտարարությամբ: Իսկ տվյալ պարագայում Դատարանը կարող է ողջամիտ ժամկետ տրամադրել նրանց միջև հաշտության գալու համար: Դատավարության բոլոր փուլերում և դատական նիստերից յուրաքանչյուր ժամանակ հնարավոր է կողմերից որևիցե մեկը հանդես գա նման հայտարարությամբ մինչև դատարանի կողմից առանձին սենյակ հեռանալը վերդիկտ կայացնելու համար:

Հաջորդ պայմանը այս հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու այն է, որ հանցավորը պետք է հատուցի կամ այլ կերպ հարթի պատճառված վնասը: Այլ կերպ այս պայմանը փորձում է ինքնին հանդիսանալ որպես կողմերի միջև նախկինում ունեցած տարաձայնությունների կամ վնասի հատուցման հիմք, որով մեղադրյալը կարող է այլ կերպ ցույց տալ իր փոխադարձությունը: Այն պետք է հիմք հանդիսանա համաձայնության, պայմանագրերի բոլոր պայմանների քննարկման համար: Կողմերից ոչ մեկը չպետք է պարտադրի իր որոշումը: Առանձնահատուկ նշանակություն ունի ինչպես տուժողի, այնպես էլ մեղադրյալի հաշտեցման ցանկության անկախությունը: Տվյալ պարագայում երկու կողմն էլ իրենց հաշտեցման տարբերակով կարող են հանդես գալ օրինակ՝ պարտավորագրում նշելով, որ մեղադրյալը պարտավորվում է որոշումը օրինական ուժ ստանալուց հետո ամսական վճարումներ, փոխանցումներ կատարել տուժողին: Շատ դեպքերում հնարավոր է, որ տուժողը ինքը ինչ-որ պայմանից ելնելով, հրաժարվի ներկայացված վնասի փոխհատուցումից, քանի որ հաշտեցումը ինքնին չի ենթադրում վնասի հատուցում, քանի որ տուժողը ինքը կարող է հրաժարվել հատուցում ստանալուց, այսինքն կողմերն են համաձայնության գալիս, թե ինչ չափով պետք է հատուցվի վնասը, երբ պետք է հատուցվի, կամ էլ արդյոք հատուցվելու է, թե ոչ:

Հաշտեցումը կարելի է և պետք է դիտարկել որպես տուժողի մասնակցության ձև մեղավոր անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հարցի լուծմանը: Տուժողն ինքն է որոշում թե վնասի որ չափն է բավարարում իրեն, ինչիպիսի փոխհատուցում է ակնկալում, միգուցե առհասարակ նա որևէ պահանջ չունի այդ պահին, թե ինքը նախկինում կրել է վնաս, այդ իսկ պատճառով դրա վերաբերյալ կաշկանդվածություն չպետք է ունենալ: Վերոգրյալի հիման վրա հարկ է ևս մեկ անգամ նշել, որ կողմերից յուրաքանչյուրի նախաձեռնությամբ հնարավոր է հաշտություն կողմերի միջև իրականացնել և մեղադրյալին ազատել քրեական պատասխանատվությունից: Նախ և առաջ Դատարանի, ինչպես նաև ուրիշների կողմից այն ընկալվում է, որպես բուն հաշտեցում՝ նպատակ հետապնդելով անձին հնարավոր շանսի տրամադրումով: Տվյալ հիմքը քրեական օրենսգրքի ամենամուրբ

հիմքն է, և այս պարագայում կարող է նաև դիտարկվել, որպես ռեաբիլիտացիոն հնարավորություն՝ նախկին վարքի, համբավի, բարի անվան վերականգնում:

Այսպես.

Յուրաքանչյուր գործով տուժողն ու հանցավորը համաձայնության են գալիս վնասի հատուցման շուրջ, և տուժողն էլ որոշում է, թե ինչ գործուղություններ պետք է կատարի հանցավորը, որոնք բավարար կլինեն իր համար: Վճռաբեկ դատարանը ևս գտնում է, որ եթե տուժողն իրեն պատճառված վնասի հատուցման պահանջ չի ներկայացնում, կամ տուժողն ու հանցանք կատարած անձը համաձայնության են գալիս վնասը ապագայում հատուցելու մասին, կամ տուժողը զիջում է պարտքը, կամ պարգապես չի ցանկանում ստանալ իրեն պատճառված վնասի փոխհատուցում, ապա այդ հանգամանքը չի կարող խոչընդոտել հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվությունից հաշտեցման հիմքով ազատելուն՝:

Բազմաթիվ քննարկումներից հատկանշական է նաև անդրադառնալ այն դեպքին, երբ հանցագործության օբյեկտը հանդիսանում է ոչ միայն անձը, այլև պետությունը: Նման դեպքում օրենսդիրը մեկնաբանում է այսպես՝ իշխանական դիրք, պաշտոն, լիազորություններ ունեցող աշխատակցի դեմ բռնություն գործադրելու պարագայում անհասկանալի է արդյոք ով է հանդիսանում տուժող ֆիզիկական անձը, ում պատճառվել է վնաս, թե պետությունը ում շահերը այդ պահին պաշտպանում էր տվյալ ֆիզիկական անձը:

Քրեական իրավունքում, սակայն, հաշտության բովանդակային իմաստի բացահայտման ժամանակ միակարծիքություն առկա չէ: Օրինակ՝ Խ.Գ. Ալիկալերովը հաշտությունը համարում է փոխզիջման որոշակի ակտ: Սակայն, նրա կարծիքով, այդ փոխզիջումը տեղի է ունենում ոչ միայն/ոչ այնքան հանցանք կատարած անձի և տուժողի, այլև, ավելի շուտ, պետության և հանցանք կատարած անձի միջև :

Նույնկերպ Ա.Վ. Նաումովը և Ս.Գ. Կելինան համարում են, որ տուժողի հետ հաշտությունը հանցավորության դեմ պայքարի գործում փոխզիջման դրսևորում է, սակայն միաժամանակ նշում են, որ այդ փոխզիջումը լիովին կախված է տուժողի կամահայտնությունից, քանի որ «... հենց նա է ընտրում արդարության վերականգնման համապատասխան եղանակը» :

Դատարանի¹⁴ գնահատմամբ երկօբյեկտ հանցագործությունների յուրաքանչյուր դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է հիմնավորի, թե ինչպես ֆիզիկական անձին, այնպես էլ պետությանն իրականում ինչ վնաս է պատճառվել (կոնկրետ ինչ հետևանքներ է առաջացրել և ով է իրական տուժողը): Դատարանի գնահատմամբ,

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ողջամիտ չէ, որ ոստիկանի նկատմամբ իր ծառայողական, օրինական գործողությունների կապակցությամբ բռնություն կիրառելու հանգամանքը բավարար է պնդելու, որ պետությանն իրականում անմիջականորեն վնաս է պատճառվել, որպիսի պայմաններում պետք է հաշտվի նաև պետությունը կամ հաշտություն ընդհանրապես չի կարող լինել:

Այլ կերպ ասած՝ Դատարանի եզրահանգումը կայանում է նրանում, որ յուրաքանչյուր դեպքում պետք է գնահատվի՝ կատարված գործողություններով պետությանն իրականում վնաս պատճառվել է, թե իրական վնասի կրողը հենց ֆիզիկական անձն է, ով հանդես է գալիս պետության անունից: Հետևաբար՝ Դատարանը գտնում է, որ հաշտության կողմ կարող է լինել այն սուբյեկտը, ում անմիջականորեն վնաս է պատճառվել:

Խոսքը չի վերաբերում անմիջական օբյեկտի վնասմանը այլ այն մասին է, թե հաշտության կողմ՝ սուբյեկտ լինելու տեսանկյունից, հանցագործությանը իրական վնասը ով է կրել և հետևանքներն ում վրա են տարածվել: Պետք է նշել նաև, որ հաշտության ինստիտուտը նախատեսում է հնարավորություն դադարեցնել հանրային բնույթ ունեցող այն իրավահարաբերությունները, որի շրջանակներում ենթադրյալ հանցանք կատարած անձն ու տուժողը հաշտվել են: Այսինքն՝ այս ինստիտուտի կիրառման պարագայում կարևորագույն տարր է «տուժողի» հետ հաշտության հանգամանքը, իսկ տուժողի դատավարական կարգավիճակ է տրված միայն այն անձին/ անձանց ում նախաքննության ընթացքում տրվել է տուժողի կարգավիճակ:

Այսինքն կարելի է եզրակացնել, որ հաշտության համար բնութագրական է հետևյալը՝

1. Կամավորությունը
2. Գիտակցվածությունը
3. Փոխադարձությունը
4. Թույլատրելիությունը
5. Պարտադիրությունը.

Այսպիսով՝ անձը պետք է ունենա կամային դրսևորում. այսինքն՝ կողմերը բարեխղճորեն, առանց որևէ հարկադրանքի, սպառնալիքի կամ ճնշումների: Հաշտեցման մասնակիցները պետք է գիտակցեն, հասկանան իրենց ընդհանուր հայտարարի գալու մասին արձանագրության կարևորությունը, չնդորեցնեն մեկը մյուսին, ճիշտ ընկալել իրադրությունը և գնահատել մեկ անգամ օրենքի հնարավորությամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատվելը: Հաշտությունը պարտադիր պետք է մասնակցեն այն անձինք ում վերաբերելի է, այն անձանց ովքեր հանդիսանում են օբյեկտ, պահանջվում է հանցագործություն կատարած անձի համաձայնությունը, այսպես կոչված, ոչ վերականգնողական հիմքեր, այսինքն՝ փաստացի ընդունել է իր մեղքը:

Համաձայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ

հոդվածի 5-րդ կետի՝ նախկինում սույն հոդվածով նախատեսված հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատված անձը չի կարող նույն հիմքով կրկին ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

Արդյոք արգելում է այս մասն ազատվել քրեական պատասխանատվությունից երկրորդ արարքի համար, եթե այն արարքը կատարելու հետո՝ մինչև քրեական պատասխանատվությունից ազատվելը կարատել է երկրորդ արարքը:

Այս պարագայում կարծում ենք, որ անձը առաջին արարքից հետ կատարել է երկրորդ արարքը, որից հետո ազատվել պատասխանատվությունից առաջին արարքի համար, ապա երկրորդ արարքի համար արդեն իսկ չի կարող ենթակա լինել 82-րդ հոդվածի 5-րդ մասի կիրառման:

Ինչ վերաբերում է այն դեպքին, երբ անձը կատարում է առաջին արարքը (որի համար դեռևս նախատեսված պատասխանատվությունից չի ազատվել), կատարում է երկրորդ արարքը և դրա դեպքում վարույթը կարճվում է տուժողի հետ հաշտության հիմքով, փաստացի ստացվում է, որ անձը կատարել է առաջին արարքը ավելի վաղ քան երկրորդ արարքը, ուստի հիմքեր չկան պնդելու, որ նա երկրորդ անգամ չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

Այսինքն՝ նախկինում տուժողի հետ հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատված անձը, նույն հիմքով կրկին ազատվելու արգելքը գործում է այն դեպքում, երբ անձը առաջին արարքը կատարելու հետ ազատվում է պատասխանատվությունից, այնուհետև կատարում է երկրորդ արարքը:

Սակայն, այն իրավիճակում երբ անձի վերաբերյալ չկա օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտ, ստացվում է անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից առաջին, երկրորդ և եթե դեռևս նախկինում կատարած արարքները ստացած չլինեն օրինական ուժ, անգամ երրորդ անգամ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածով անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար օրենսդիրը նախատեսել է որոշակի պարտադիր պայմաններ, այն է՝ անձի կողմից առաջին անգամ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած լինելը, նրա ու տուժողի միջև հաշտության վերաբերյալ ինքնուրույն և ազատ կամարտահայտության վրա հիմնված փոխադարձ համաձայնության առկայությունը և նախկինում նույն հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատված չլինելը:

Նշված պայմաններից առաջինի հասկացությունը տրված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով, ըստ որի՝ առաջին անգամ հանցանք կատարած է այն անձը, որը

www.aradatuynjournal.com

նախկինում հանցանք չի կատարել կամ կատարել է, սակայն ազատվել է քրեական պատասխանատվությունից, կամ որի դատվածությունը սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով մարվել կամ վերացվել է:

Ինչ վերաբերում է երրորդ պայմանին, ապա գտնում են, որ այն սերտորեն փոխկապակցված է առաջին պայմանի հետ, և այն նախատեսելով՝ օրենսդիրը նպատակ է ունեցել հնարավորություն չտալ նույն հիմքով ազատվել քրեական պատասխանատվությունից այն անձանց, ովքեր նախկինում տուժողի հետ հաշտվելու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելուց հետո կրկին կատարել են ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք:

Քննարկվող նորմի բովանդակությամբ նշված «նախկինում» եզրույթը վերաբերում է այն իրավիճակներին, երբ անձը տուժողի հետ հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելուց հետո, այսինքն՝ արդեն իսկ քննարկվող խրախուսական նորմից օգտվելուց հետո կրկին հանցանք է կատարում: Բանն այն է, որ նշված նորմի ընդհանուր տրամաբանությունից հետևում է, որ մեղադրյալը քննարկվող խրախուսական նորմից կարող է օգտվել միայն մեկ անգամ և, եթե ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածով սահմանված հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելուց հետո դարձյալ հանցանք կատարի, ապա նշված հիմքով չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից: Հետևաբար՝ նշված պայմանի բացակայության հիման վրա անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելը չի թույլատրվի միայն այն դեպքում, երբ վերջինս նախկինում տուժողի հետ հաշտվելու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելուց հետո կրկին հանցանք է կատարել:

Համաձայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի « Եթե անձն առաջին անգամ է հանցանք կատարել, ապա ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա կատարած արարքը ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք է ...», ինչպես նաև նույն հոդվածի 5-րդ մասի՝ «նախկինում սույն հոդվածով նախատեսված հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատված անձը չի կարող նույն հիմքով կրկին ազատվել քրեական պատասխանատվությունից»:

Վերոգրյալ նորմերի վերլուծությունից հարց է առաջանում, եթե անձը միջին ծանրության հանցանք է կատարել 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի գործածության ընթացքում և տվյալ հանցագործությունը համարվել է միջին ծանրության հանցագործություն (ինչի վերաբերյալ նախկին քրեական օրենսգրքում չկա թույլատրող կարգավորում/նորմ), կարող է արդյոք անձը ազատվել քրեական պատասխանատվությունից

նից 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի օրոք:

Տվյալ պարագայում անհրաժեշտ է համապատասխանեցնել տվյալ հոդվածը գործող քրեական օրենսգրքին և կիրառվի միայն մեղմացնող հատվածը, այսինքն՝ կիրառելի լինեն նախկին կարգավորումները, և միայն միջին ծանրության հանցանք կատարած անձանց դեպքում տուժողի հետ հաշտության ինստիտուտից օգտվելու համար օրենքի հետադարձ ուժ կիրառել:

Հետաքրքիր վիճելի հարց է առաջանում հանցագործությունների համակացության պարագայում՝ իդեալական և իրական:

Շատ իրավաբանների կողմից ձևավորվել է տեսանկյուն, որ ազատվել քրեական պատասխանատվությունից իդեալական համակացության դեպքում հնարավոր չէ, ինչը մեր դիրքորոշմամբ այլ է՝ քանի, որ իդեալական համակացության ժամանակ անձը կատարում է մեկ արարք, որն իր մեջ միաժամանակ պարունակում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի երկու կամ ավելի հոդվածներ, նախատեսված հանցագործության հատկանիշներ, այսինքն՝ մեկ արարքով կատարվում է երկու հանցագործություն:

Կարծում ենք, որ երկու դեպքում էլ հնարավոր է կարճել վարույթը և ազատել անձին քրեական պատասխանատվությունից, քանի որ ի վերջո համակացության մեջ մտնող յուրաքանչյուր հանցագործություն դեպքում անձը համարվում է առաջին անգամ հանցագործություն կատարած անձ:

Առկա խնդիրների վերաբերյալ ձևավորված միատեսակ դիրքորոշումներ այս պահին առկա չեն, ինչը ինքնին ստեղծում է անհասկանալի իրավիճակ և տվյալ ինստիտուտի կիրառումը դարձնում է կախված վարույթն իրականացնող մարմնի սույն ինստիտուտի կիրառելիության մոտեցումից:

Տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու կիրառելիությունը առանձին անձանց դեպքում

Իրավական պրակտիկայում մինչ նոր կարգավորումների ուժի մեջ մտնելը մշտապես խնդրի առարկա է դարձվել այն հարցը՝ արդյոք տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով վարույթի կարճումը տարածվում է այն դեպքերի վրա, երբ տուժողն անշափահաս է, թե ոչ: Նախկինում իրավիճակն օրենսդրական ամրագրման ուժով չէր կարգավորվում, և ինստիտուտի կիրառման առանձնահատկությունները պրակտիկայում քննարկման առարկա էին դարձվում բացառապես ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան կարգավորումների համակարգային վերլուծության արդյունքում:

Սույն հարցի վերաբերյալ քրեագետներն ունենին տարբեր դիրքորոշումներ: Մասնավորապես՝ մի

www.aradaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

մասը պնդում էր, որ այն դեպքում, երբ տուժողն անչափահաս է, ապա նրա կողմից հաշտության գալը չի կարող անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից, ինչը կապվում էր հիմնականում անչափահասի տարիքային և հոգեբանական առանձնահատկությունների վերհանմամբ պայմանավորված:

Քրեագետների մյուս մասը գտնում էր, որ ինստիտուտն, այնուամենայնիվ, հնարավոր է կիրառել, երբ անչափահասի անունից հանդես են գալիս վերջինի օրինական ներկայացուցիչները կամ հենց ծնողները: Սույն պրակտիկան կիրառվում է մի շարք երկրներում, օրինակ՝ Գերմանիայում, Շվեյցարիայում և այլ Եվրոպական պետություններում, սակայն այն մշտապես տարամեկնաբանումների և քննադատությունների առիթ է դարձել: Օրինակ՝ տեսակետի հակառակի մասին պնդողները գտնում էին, որ օրենսդիրը հստակ ամրագրում է հանցանք կատարած անձի և տուժողի միջև կնքվող հաշտության մասին, իսկ տուժողի ծնողը կամ օրինական ներկայացուցիչը նման կարգավիճակով օժտված չէ:

Քրեագետների երրորդ խումբը որևէ խնդիր չէր տեսնում ինստիտուտի կիրառման հարցում, երբ կողմերից մեկն անչափահաս է, եթե վերջինը կարող է արտահայտել իր ազատ կամքը: Նման դիրքորոշումն իր հերթին նոր հարցեր է առաջացնում մասնագետների համար. մասնավորապես, որ տարիքից սկսած կարելի է համարել, որ տուժողն այլևս ի գործ է արտահայտել իր ազատ կամքը, թեև անչափահաս է:

Գաղափարի հեղինակներն առաջարկում էին առաջնորդվել քրեական օրենսդրության տրամաբանությամբ: Մասնավորապես, մի շարք հանցագործությունների դեպքում օրենսդիրը հանցագործության կատարման սուբյեկտ է դիտարկում 14 տարին լրացած անձանց, իսկ մյուս դեպքերում՝ 16: Հատկանշական է նշել նաև, որ 12 տարին լրացած անձը համարվում է անօգնական վիճակում գտնվող անձ, որով պայմանավորված չի կարող ազատ կամային հատկանիշներ ունենալ:

Այսինքն, նշված տարիքային շեմն, ըստ օրենսդրի, բավարար է, որպեսզի անձինք գիտակցեն իրենց կողմից կատարված արարքի բնույթը, հաշիվ տան իրենց գործողություններին և ղեկավարեն իրենց վարքագիծը: Ուստի, առանձին հանցագործությունների համար, որպես հաշտությանը պատրաստ տուժողի տարիքային շեմ առաջարկվում էր ընդունել տվյալ հանցագործության կատարման սուբյեկտի տարիքային շեմը:

Հարկ է նկատել, որ կան նաև հեղինակներ, ովքեր անչափահասին հաշտության կողմ դիտելու իրենց մոտեցման համար առաջարկում էին առանձին պայմանների առկայություն (օրինակ՝ ամուսնության տարիք, աշխատանքային պայմանագրի

առկայություն, ծնողների, որդեգրողների կամ խնամակալի համաձայնությամբ ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացում և այլն):

Ավելորդ չէ հիշատակել նաև այն հեղինակներին, ովքեր ինստիտուտի կիրառման համար առաջարկում էին գործադրել քաղաքացիաիրավական մեխանիզմները և հանցանք կատարած անձի և տուժողի միջև հաշտության համար տուժողի տարիքային շեմը հաշվել տասը տարեկանից սկսած՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ համապատասխան իրավունքի ճյուղում այդ տարիքից սկսած որդեգրվող երեխան իրավունք ուներ տալ իր համաձայնությունը՝ որդեգրման վերաբերյալ, իսկ ամուսնալուծվող ծնողների երեխան իրավունք ուներ որոշել, թե ինքն ում հետ է ցանկանում ապրել և այլն:

Ամենդսունակների պարագայում առավել տարածված դիրքորոշումն այն է, որ որպես հաշտության կողմ կարող են հանդես գալ միայն նրանց օրինական ներկայացուցիչները:

Նման պայմաններում, երբ հարցի լուծումը բացակայում էր, հարցի լուծման տարբերակներից մեկն այն էր, որ անչափահաս հանցավորներին և տուժողներին, ինչպես նաև անմեղսունակ տուժողներին ընդհանրապես թույլ չտրվի հանդես գալ որպես հաշտության կողմ:

Արդեն նոր քրեական օրենսդրության գործարկմամբ քննարկվող հարցին տրվեց որոշակի լուծում և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերով օրենսդրական ամրագրում ստացավ հետևյալ սահմանումը.

«3. Եթե անչափահաս կամ սահմանափակ մեղսունակ անձն առաջին անգամ է հանցանք կատարել, ապա նա ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա կատարած արարքը ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք է, և առկա է հաշտության վերաբերյալ տուժողի և հանցագործության համար մեղադրվող անձի շահերի պաշտպանության պարտականություն ունեցող անձի՝ ինքնուրույն և ազատ կամարտահայտության վրա հիմնված փոխադարձ համաձայնությունը:

4. Եթե հանցագործությունից տուժողը 14 տարին չլրացած անձ է կամ հոգեկան առողջության խնդիրների կամ մտավոր զարգացման մեջ հետմնալու հետևանքով լրիվ կամ մասնակիորեն զրկված է իր դեմ ուղղված հանցագործության բնույթն ու հետևանքները գիտակցելու կամ իր վարքագիծը ղեկավարելու հնարավորությունից, ապա նրա դեմ ուղղված հանցանք կատարած անձը չի կարող հաշտության հիմքով ազատվել քրեական պատասխանատվությունից»:

Վերոնշյալ հոդվածից կարելի է եզրահանգել, որ օրենսդիրը առանձնացրել է երկու առանձին կատեգորիա՝

ա/ հանցանք կատարած անձն անչափահաս է

կամ սահմանափակ մեղսունակ
բ/ տուժողը 14 տարին չլրացած անձ է կամ ան-
մեղսունակ

Անդրադառնալով այն դեպքին, երբ հանցանք
կատարած անձն անչափահաս է կամ սահմանա-
փակ մեղսունակ, նկատում ենք, որ նման դեպքե-
րում օրենսդիրը սահմանել է, որ անչափահաս հան-
ցանք կատարած անձի և կամ սահմանափակ մեղ-
սունակ հանցանք կատարած անձի փոխարեն
հաշտության սուբյեկտ է վերջինի շահերի պաշտ-
պանության պարտականություն ունեցող անձը:

Իսկ երկրորդ կատեգորիայի անձանց դեպ-
քում, երբ տուժողը 14 տարին չլրացած կամ անմեղ-
սունակ անձ է, ապա նույնիսկ վերջինի շահերի
պաշտպանության պարտականություն ունեցող
անձը չի կարող հաշտության սուբյեկտ լինել:

Նման կարգավորումներն իրենց մեջ ևս պա-
րունակում են խնդիրներ, որոնք պետք է օրենսդրա-
կան մակարդակով ստանան կարգավորում:

Այսպես, ՀՀ սահմանադրական դատարանը
թիվ ՍԳ-Ո 1333 որոշմամբ¹⁵ անդրադարձել է նաև
անչափահասների «լավելու իրավունքին» և արձա-
նագրել, որ սահմանադիրը երեխային վերապահել
է նախ՝ ոչ միայն իր կարծիքն ազատ արտահայտե-
լու իրավունք, այլ նաև, ի թիվս այլնի, իրեն վերաբե-
րող դատական գործընթացներում լավելու իրա-
վունք, և երկրորդ՝ լավելու իրավունքի շրջանակնե-
րում՝ դատական մարմինների կողմից իր կարծիքը
հաշվի առնելու իրավունք:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը գտել է, որ
իրավակիրառ պրակտիկայում չպետք է փորձել
երեխայի լավելու իրավունքը պայմանավորել տա-
րիքային սահմանափակումով: Վարույթն իրակա-
նացնող մարմինն է պարտավոր ապահովել երե-
խայի լավելու իրավունքի իրացումը՝ անկախ տարի-
քից, հաշվի առնել այն և առաջնահերթ կարգով
երեխայի շահերից ելնելով որոշում կայացնել:

2005 թվականի հուլիսի 22-ին ՄԱԿ-ի կողմից
ընդունվել են Արդարադատության ղեկավար
սկզբունքները, որոնք վերաբերում են հանցագոր-
ծությունից զոհ, այսինքն՝ տուժող դարձած երեխա-
յին և վկային: Հանցագործությունից տուժած ան-
չափահաս անձանց պաշտպանության վերաբե-
րյալ միջազգային հանրության կողմից ղեկավար
սկզբունքների մշակումը և ազգային օրենսդրու-
թյան մեջ և պրակտիկայում դրանց կիրառումը
կարևոր երաշխիք են այդ կատեգորիայի անձանց
համար, որովհետև երեխան կրկնակի դժվարու-
թյուն է կրում արդարադատությանը մասնակցելիս:
Երեխաներն առանձնանում են ըստ իրենց տարի-
քային հասունության աստիճանի և անհատական
հատկանիշների: Քրեական վարույթն իրականաց-
նող մարմինները և պաշտոնատար անձինք քրեա-
կան գործով վարույթի ընթացքում պարտավոր են
անչափահաս տուժողի համար ապահովել

հետևյալ սկզբունքների կիրառումը՝ արժանապատ-
վության, բոլորի հավասարության, երեխայի լավա-
գույն շահի պաշտպանության, ներդաշնակ զար-
գացման, արդար դատական քննության: Քրեական
վարույթն իրականացնող մարմինները պետք է
առաջնորդվեն այն գաղափարով, որ յուրաքանչ-
յուր անչափահաս ունի իր առանձին արժեքային
համակարգը, անձնական արժանապատվությունը,
հստակ պահանջներ, շահեր և անձնական կյանք:
Իրավաբանական օգնություն ստանալու մեղադր-
յալի իրավունքն առավել ապահովված է, քան տու-
ժողի: Մասնավորապես, եթե կասկածյալի կամ մե-
ղադրյալի համար քրեական վարույթին պաշտպա-
նի մասնակցությունը պարտադիր է, ապա նույնը չի
կարելի ասել անչափահաս տուժողի դեպքում:

Երեխայի տարիքի, հասունության մակարդա-
կի և նրան առաջադրված հարցի բարդության միջև
հարաբերակցության, երեխայի շահերն առաջնա-
հերթ ուշադրության արժանացնելու հարցերին է
նվիրված նաև ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կող-
մից 1989 թվականի նոյեմբերի 20-ի 44/25 բա-
նաձևով ընդունված և 1990 թվականի սեպտեմբերի
2-ին ուժի մեջ մտած՝ Երեխայի իրավունքների մա-
սին կոնվենցիան¹⁶: Նշված կոնվենցիայի 3-րդ հոդ-
վածի 1-ին մասը սահմանում է, որ երեխաների
նկատմամբ բոլոր գործողություններում, անկախ
այն բանից, թե դրանք ձեռնարկվում են սոցիալա-
կան ապահովության հարցերով զբաղվող պետա-
կան կամ մասնավոր հիմնարկների, դատարաննե-
րի, վարչական կամ օրենսդրական մարմինների
կողմից, առաջնահերթ ուշադրություն է դարձվում
երեխայի լավագույն շահերին:

Նույն կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի
համաձայն՝ իր հայացքները ձևակերպելու ընդու-
նակ երեխայի համար մասնակից պետություններն
ապահովում են դրանք ազատորեն արտահայտելու
իրավունք այն բոլոր դեպքերում, որոնք վերաբե-
րում են երեխային: Երեխայի հայացքների նկատ-
մամբ ցուցաբերվում է նրա տարիքին և հասունու-
թյանը համապատասխան պատշաճ ուշադրու-
թյուն:

ՄԱԿ-ի Երեխայի իրավունքների կոմիտեն
2013թ. մայիսի 29-ին¹⁷, հատուկ անդրադարձ կա-
տարելով երեխայի լավագույն շահերի ապահով-
մանը, մասնավորապես արձանագրում է, որ բոլոր
երկրներն են պարտավոր երաշխավորել, որպեսզի
երեխայի լավագույն շահերն առաջնահերթության
կարգով հաշվի առնվեն նրա վերաբերյալ որոշում-
ներ կայացնելիս՝ ինչպես դատարանների, վարչա-
կան մարմինների կողմից, այնպես էլ իրավակար-
գավորման գործընթացում:

Նոր Ձեւանդիայում անչափահասների¹⁸ կող-
մից հանցանք կատարելիս ստեղծվում է ընտանե-
կան ժողով, որում ընդգրկվում են հանցանք կատա-
րած անչափահասը, հանցագործությունից տուժած

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

անձը, հանցավորի ծնողները և լիազորված պաշտոնատար անձը: Ժողովի կողմից տեղի է ունենում կատարվածի քննարկում, որի հիմնական նպատակը տուժողից ներողություն խնդրելն է, և ծնողների կողմից վնասը փոխհատուցելու առաջարկով հանդես գալը: Այս կառուցակարգի արդյունավետությունը տեսնելով, շատ դատավորներ այն սկսեցին կիրառել նաև չափահաս անձանց կողմից հանցանք կատարելու դեպքում: Հիմնականում հաշտեցման ծրագրերը տարածվում են ոչ մեծ հանրային վտանգավորություն ներկայացնող հանցագործությունների վրա, սակայն երբեմն այս սահմանը բացակայում է: Օրինակ, Բրիտանական Կոլումբիայում հաշտեցումը կիրառվում է այնպիսի հանցագործությունների դեպքում, ինչպիսիք են զինված կողոպուտը, սերիական սպանություններն ու բռնաբարությունները: Հաշտեցման ծրագրերում ընդգրկվելու շահագրգռվածությունը մեծ է ինչպես հանցանք կատարած անձի, այնպես էլ տուժողի մոտ: Հանցանք կատարած անձի համար սա քրեական պատասխանատվությունից խուսափելու միջոց է, իսկ տուժողի համար՝ առանց դատավարական գործընթացի իրեն պատճառված բարոյական և նյութական վնասը վերականգնելու ճանապարհ: Հետազոտությունների արդյունքները ցույց են տալիս, որ հանցանք կատարած այն անձինք, ովքեր մասնակցել են հաշտեցման ծրագրերի հակված չեն կրկին անգամ հանցավոր արարք կատարելուն: Սա վկայում է հասարակության իրավագիտակցության վրա ինստիտուտի դրական ազդեցության մասին: Հայիթիում, Կուբայում, Դոմինիկյան Հանրապետությունում, Ջամայկայում և մի շարք այլ երկրներում կողմերի հաշտեցմանը նպաստելու համար ստեղծվում են բազմաթիվ հասարակական կազմակերպություններ:

Այսպես, թեև վերոնշյալի լույսի ներքո կարող են արձանագրել, որ սույն ինստիտուտը die version տարբերակ է, որպեսզի գործը դատարան չհասնի, այնուամենայնիվ, կարող ենք առանձնացնել հետևյալ խնդիրները, որոնք առկա են ՀՀ քրեական օրենսգրքում.

1. ՀՀ քրեական օրենսգիրքը չի սահմանում այն դեպքերի համար լուծումներ, երբ տուժողն անչափահաս է կամ սահմանափակ մեղսունակ անձ, ընդ որում անկախ այն հանգամանքից հանցանք կատարած անձը չափահաս է թե անչափահաս, քանի որ երկու դեպքում էլ հարցը կարգավորված չէ,

2. ՀՀ քրեական օրենսգիրքը չի սահմանում այն դեպքերի համար լուծումներ, երբ գործով անցնում են մի քանի հանցանք կատարած անձինք և մի քանի տուժողներ, ովքեր մտնում են սույն պարագրաֆով նախատեսված առանձին կատեգորիայի անձանց խմբի շրջանակում:

3. Երբ տուժողին հնարավորություն չի տրվում

հաշտության գնալու, այս ստացվում է այն իրավական կազուսը, որ անձը ՀՀ քրեական օրենսգրքի ուժով հանցագործության սուբյեկտ է համարվում և կարող է պատասխանատվություն կրել իր կողմից կատարված հանցանքի համար, սակայն չի կարող հանդես գալ որպես հաշտության կողմ:

4. Հարկ է նկատել, որ մի դեպքում օրենսդիրը հաշտության գնալը դիտում է այնպիսի իրավունք, որը այլ անձի չի կարող փոխանցվել (տուժողի իրավահաջորդի դեպքում), իսկ մյուս դեպքում միայն անչափահաս կամ սահմանափակ մեղսունակ հանցանք կատարած անձի պաշտպանության համար պարտականություն կրող անձին է վերապահում հաշտության գնալու իրավունքը, սակայն հաշտության առնելով այն հանգամանքը, որ սույն աշխատանքում ընդունելի է համարվել նշյալ իրավունքի փոխանցումը՝ բովանդակային քննարկում այս հասարակության վերաբերյալ չենք իրականացնի և կառուցողականորեն այն գաղափարից, որ նշյալ իրավունքի փոխանցումը բացառված չէ:

5. 14 տարին չլրացած և անմեղսունակ տուժողների մասով հարկ է նկատել, որ անհասկանալի է, թե ինչով է պայմանավորված այս բացառիկ արգելքը, այն էլ այն պայմաններում, երբ օրենսդիրը նախատեսել է հաշտության իրավունքի փոխանցումը մեկ այլ անձի, երբ խոսքը վերաբերել է անչափահաս կամ սահմանափակ մեղսունակ հանցանք կատարած անձին:

Անդրադառնալով բարձրացված առաջին հարցին՝ արձանագրվում է հետևյալը.

Կարծում ենք, որ ընդհանուր կանոնի համաձայն տուժողի ներկայացուցչին չպետք է իրավունք վերապահվեր հաշտվել հանցանք կատարած անձի հետ: Նշված տեսակետի հիմքում առաջին հերթին ընկած է այն, որ հաշտության իրավունքն ի տարբերություն իրավունքի մյուս տեսակների, որոնք կարող են փոխանցվել այլ անձանց կրում է խիստ անձնային բնույթ և փոխանցվել այլ անձի չի կարող: Հաշտությունը տվյալ դեպքում հանդիսանում է ոչ միայն ցանկության, այլև կամքի դրսևորում, իսկ այդ կամքի հասցեատերը կարող է լինել բացառապես այն անձը, ում իրավունքներին և օրինական շահերին ոտնձգել են, այսինքն՝ բացառապես տուժողը: Բացի այդ, հաշտությունը ոչ միայն իրենից ենթադրում է տուժողի կողմից գործի ելքի՝ մեղադրյալին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու կամ չենթարկելու հարցի վերաբերյալ դիրքորոշում արտահայտելու գործընթաց, այլև հաշտությունը պետք է տուժողին վստահություն ներշնչի այն մասին, որի իր իրավունքներն անխախտելի են և դրանց նկատմամբ ցանկացած ոտնձգություն պետք է առաջ բերի օրենքով նախատեսված պաշտպանության միջոցների գործադրման, այդ թվում՝ քրեադատավարական հարկադրանքի միջոցների կիրառման: Այսինքն, տուժողի

www.aradaradutyjournal.com

մոտ չպետք է դեռևս կասկած մնա, որ հաշտության գնալուց հետո նույն անձի կողմից կրկին կարող է ոստիկանություն իրականացվել իր իրավունքների և օրինական շահերի նկատմամբ:

Միևնույն ժամանակ, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ օրենսդիրը անչափահաս կամ սահմանափակ մեղսունակ հանցանք կատարած անձի դեպքում ստեղծել է հաշտության իրավունքի փոխանցման իրավունք՝ արդարացված չի լինի տուժողի դեպքում նշյալ իրավունքի փոխանցման արգելքը: Ընդ որում, հարկ ենք համարում նշել, որ սույն աշխատանքում արդեն իսկ նշվել է, որ որոշ դեպքերում կարելի է նշյալ իրավունքի փոխանցումը թույլատրել:

Ընդունելի է նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից արտահատված դիրքորոշումը, որ հաշտությունը մանկահասակ երեխայի օրինական ներկայացուցչի կողմից պետք է թույլատրելի համարվի այն դեպքերում, երբ դա կբխի մանկահասակ տուժողի շահերից, իսկ վերջինի հանգամանքի գնահատման պարտականությունը պետք է կրի վարույթն իրականացնող մարմինը՝ գործի բոլոր հանգամանքների պարզումից հետո, մասնավորապես՝ օրինական ներկայացուցչի գործողությունները բխում են արդյոք մանկահասակ տուժողի շահերից, թե ոչ:

Այսպիսով, գտնում են, որ պետք է հետևել Շվեյցարիայի, Գերմանիայի օրինակին և օրենսդրորեն պետք է կարգավորվի և ամրագրում ստանա նշյալ ինստիտուտի կիրառման հնարավորությունը, երբ ոստիկանությունը կատարվել է անչափահաս կամ սահմանափակ մեղսունակ տուժողի նկատմամբ:

Այսինքն, երբ օրենսդիրը սահմանել է հաշտության իրավունքի փոխանցման հնարավորություն, ապա այն դեպքում, երբ անչափահաս կամ սահմանափակ մեղսունակ տուժողի կարծիքը համընկնում է վերջինի շահերի պաշտպանության համար պարտականություն կրող անձի կարծիքի հետ և նրանց շահերը համընկնում են, ապա գործող օրենսդրության պայմաններում տվյալ դեպքում պետք է թույլատրելի համարել հաշտության կնքումը:

Նման հանգամանքների գնահատման պարտականությունը վարույթն իրականացնող մարմնին պետք է վերապահվի, վերջինն էլ պետք է առաջնորդվի անչափահաս լավագույն շահով:

Նշվածն, ըստ էության, բխում է նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանի մեջբերված որոշումից և միջազգային փաստաթղթերից, որոնց ընդհանուր տրամաբանությունն այն է, որ պետք է հաշվի առնել նաև անչափահաս տուժողի կարծիքը:

ՀՀ քրեական օրենսգիրքը չի սահմանում նաև այն դեպքերի համար լուծումներ, երբ գործով անցնում են մի քանի հանցանք կատարած անձինք և մի քանի տուժողներ, որպիսի պայմաններում արդարացված կլինի, եթե օրենսդրական լուծում տրվի

նաև քննարկվող ինստիտուտի կիրառման հնարավորությունն ու առանձնահատկություններին մի քանի տուժողների կամ մի քանի հանցավորների առկայության պարագայում՝ սահմանելով յուրաքանչյուր տուժողի և յուրաքանչյուր հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով տվյալ հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատում՝ այն չկապելով ընդհանուր քրեական գործի հետ, իսկ եթե ունենք մեկ հանցանք կատարած անձ և մի քանի տուժող, ապա հաշտությունը պետք է հնարավոր լինի, եթե բոլոր տուժողները հաշտության գան հանցանք կատարած անձի հետ և նրանցից որևէ մեկի կամքը որևէ կերպ չսահմանափակվի:

Անդրադառնալով վերը նշված երրորդ խնդրին՝ գտնում են, որ արդարացված կլինի այն մոտեցումը, երբ բոլոր այն դեպքերում, երբ հանցանք կատարած անձը համարվի տվյալ հանցագործության սուբյեկտ, ապա ինքը հանդես գա որպես հաշտության կողմ, այլ ոչ վերջինի շահերի պաշտպանության համար պարտականություն կրող անձը, քանի որ, եթե օրենսդիրը տվյալ տարիքային շենք բավարար է համարել՝ քրեական պատասխանատվության գալու և սեփական արարքներին հաշիվ տալու գիտակցման համար, ապա նույնը պետք է տարածվի սեփական կամքի արտահայտմամբ հաշտության գալու դեպքերի վրա:

Բարձրացվող մյուս խնդիրն այն է, որ 14 տարին չլրացած և անմեղսունակ տուժողներին և ինչպես նշեցինք անհասկանալի է, թե ինչով է պայմանավորված այս բացառիկ արգելքը, այն էլ այն պայմաններում, երբ օրենսդիրը նախատեսել է հաշտության իրավունքի փոխանցումը մեկ այլ անձի, երբ խոսքը վերաբերել է անչափահաս կամ սահմանափակ մեղսունակ հանցանք կատարած անձին:

Գտնում են, որ սույն դեպքում էլ պետք է առաջնորդվել նույն տրամաբանությամբ, ինչ անչափահաս կամ սահմանափակ մեղսունակ անձի դեպքում և պահպանելով երեխայի լավամ լինելու իրավունքը՝ վերջինի շահերի պաշտպանության համար պարտականություն կրող անձին պետք է դիտարկել որպես հաշտության կողմ, իսկ վարույթն իրականացնող մարմինն արդեն կոնկրետ հանգամանքների գնահատմամբ կամ թույլատրելի կճանաչի հաշտությունը, կամ՝ ոչ:

Տվյալ դեպքում կարող է մեկ այլ խնդիր առաջանալ այն պայմաններում, երբ ենթադրյալ հանցանքի կատարման պահին անձը գտնվել է մեղսունակության վիճակում, իսկ հետագայում հիվանդացել է հոգեկան հիվանդությամբ, որը զրկել է նրան իր վարքագիծը գիտակցելու և այն դեկավարելու հնարավորությունից: Տվյալ դեպքում, մեր գնահատմամբ, իրավակիրառողները պետք է առաջնորդվեն հենց հաշտության կնքման պահին անձանց հոգե-

www.ardaradutyjournal.com

բանական և ֆիզիկական վիճակով:

Ամբողջացնելով վերոգրյալը, հարկ են համարում արձանագրել, որ ամեն դեպքում իրավակիրառողի առաջ երեխան ևս պետք է ունենա լաված լինելու իրավունք և այդ իրավունքը պետք է տարածվի նաև առողջական խնդիրներ ունեցող անձանց վրա, որոնց և հանցանք կատարած անձի միջոց հաշտության դեպքերը պետք է ամբողջապես և հստակ կարգավորում ստանան՝ օրենսդրական մակարդակում, հաշվի առնելով սույն պարագրաֆի առանձնահատկությունները և հարցերի լուծման համար առաջարկված լուծումները:

Եզրակացություն

Տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտը, միջազգային փորձը, գիտական կարծիքները, ներպետական օրենսդրական նորմերը և առկա իրավական վիճակը ուսումնասիրելով՝ հանգում ենք հետևյալ եզրակացությանը.

- Զրեական պատասխանատվությունն այն բացասական հետևանքն է, որն անձը կրում է քրեական օրենքով արգելված արարք կատարելու դեպքում:

- Վերականգնողական արդարադատության դրսևորումներից է տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելը, որի հաշտության կողմեր են հանդիսանում տուժողը և հանցանք կատարած անձը:

- Զրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքերն այն հանգամանքներն են, որոնք ընդհանուր կանոնից շեղվելու, հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության չենթարկելու պատճառ են, իսկ պայմաններն այնպիսի հանգամանքներն են, որով պայմանավորվում են քրեական պատասխանատվությունից ազատելու տվյալ տեսակի մյուս հիմքերի առկայությունը, իսկ հիմքերի և պայմանների ընդհանրությունը միասին այն չափանիշներն են, որոնք անհրաժեշտ են նշյալ հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար:

- Ազատման ինստիտուտը հանդես է գալիս որպես այլընտրանք այն դեպքերում, երբ պատժի նպատակներին կարելի է հասնել առանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու:

- Հաշտությունը տուժողի և հանցանք կատարած անձի փոխադարձ, ինքնուրույն և ազատ կամահայտնությամբ կնքված համաձայնությունն է, որն ուղղված է հանցագործության հետևանքով կողմերի միջև ծագած վեճը և այդ բնույթի հարաբերությունները վերացնելուն, դրանք վերականգնելուն:

- Նախկինում քննարկվող հողվածով նախա-

տեսված հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատված անձը չի կարող նույն հիմքով կրկին ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

- Գտնում են, որ տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար ՀՀ քրեական օրենսգիրքը որևէ առանձնահատկություն կամ բացառություն չի սահմանել երկօբյեկտ հանցագործությունների համար: Հետևաբար՝ երկօբյեկտ հանցագործություն կատարած անձը նույնպես պետք է ազատվի քրեական պատասխանատվությունից, եթե առկա են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածով սահմանված նախապայմանները: Այսինքն, երկօբյեկտ հանցագործությունների համար որևէ առանձնահատկություն կամ բացառություն սահմանող մեկնաբանությունը չի բխում ինչպես այդ հոդվածում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից, այնպես էլ այդ հոդվածն ընդգրկող գլխի ու բաժնի կարգավորման համատեքստից և ՀՀ քրեական օրենսգրքի սկզբունքներից:

- Անհրաժեշտ է օրենսդրորեն կարգավորել նաև երկօբյեկտ հանցագործությունների դեպքում նշյալ ինստիտուտի կիրառելիության հնարավորությունը՝ իր բոլոր նրբություններով հանդերձ՝ խուսափելու համար տարաբնույթ մեկնաբանություններից:

- Այն հանցագործություններում, որտեղ տուժող է ճանաչվել հենց պետությունը բացառապես անհրաժեշտ է հաշտվել պետության (պետության ներկայացուցիչ) հետ: Դրանով իսկ հաստատելով, որ հաշտության կողմ կարող է լինել այն սուբյեկտը, ում անմիջականորեն վնաս է պատճառվել: Ուստի կարծում են, որ անհրաժեշտ է տուժող հասկացության մեջ ներառել նաև պետության իրավասու մարմիններին:

- Մեծ թվով տուժողների համար առաջնային կարգով պատճառված վնասի փոխհատուցումն է, առանձին դեպքերում նաև ներողությունը, ինչին մեղադրյալը համաձայնվում է գուցե նաև խուսափելու համար հետագա քրեական պատասխանատվությունից:

- Անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելը չի թույլատրվի միայն այն դեպքում, երբ վերջինս նախկինում տուժողի հետ հաշտվելու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելուց հետո կրկին հանցանք է կատարել:

- Անձը կարող է այնքան անզամ ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, որքան դեռևս անձի վերաբերյալ չլինի տվյալ հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու մասին տեղեկություն (օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ):

- ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածի 5-

www.aradadutyjournal.com

րդ մասը հանցագործությունների համակցության դեպքում չպետք է կիրառվի, քանի որ այն դեպքում, երբ անձի մեղքը որոշված չէ չի կարող խոսք գնալ նշյալ արգելքի առկայության մասին, քանի որ տվյալ անձը համարվում է առաջին անգամ հանցանք կատարած անձ: Ավելին, նույնիսկ այն դեպքում, երբ անձը միաժամանակ կատարել է թվով չորս հանցանք (օրինակը պայմանական է բերված), սակայն ի սկզբանե բացահայտվել են երեքը և անձը ազատվել է քրեական պատասխանատվությունից, որից հետո նոր բացահայտվել է չորրորդ հանցանքը, ապա այս դեպքում գտնում ենք, որ չորրորդ հանցանքի համար նույնպես անձը պետք է ազատվի քրեական պատասխանատվությունից: Այլ կիներ իրավիճակը, եթե անձը չորրորդ հանցանքը կատարել է քրեական պատասխանատվությունից ազատվելուց հետո, քանի որ մնան պայմաններում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված արգելքը կգործի:

• Տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար օրենսդիրը որևէ առանձնահատկություն կամ բացառություն չի սահմանել հանցագործությունների համակցության համար: Հետևաբար՝ մեկ կամ մեկից ավելի արարքներով ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված երկու կամ ավելի հանցանք կատարած անձը, եթե նա դրանցից ոչ մեկի համար քրեական պատասխանատվության չի ենթարկվել, այսինքն՝ չկա ան-

ձի մեղավորությունը որևէ հանցագործության մեջ հաստատող օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ, նույնպես պետք է ազատվի քրեական պատասխանատվությունից, եթե առկա են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածով սահմանված նախապայմանները:

• Օրենսդրորեն պետք է հանցանքների համակցության վերաբերյալ վերոնշյալ հարցերը կարգավորում ստանան՝ խուսափելով օրենսդրորեն չարգելված հանգամանքները ի վնաս անձին մեկնաբանելուց՝ այդ կա-պակցությամբ առաջացող վեճերից խուսափելու և իրավակիրառական պրակտիկայի հստակությունն ու միասնականությունն ապահովելու նպատակով:

• Կարծում են, որ իդեյական և իրական համակցությունների առկայության դեպքում նույնպես կիրառելի է սույն ինստիտուտի կիրառումը: Վերոշարադրյալը հիմնավորելու համար անհրաժեշտ է յուրաքանչյուր հանցագործություն մեկնաբանաել որպես առանձին կատարած հանցագործություն, ինչի պայմաններում անձի վերաբերյալ կայացված մեղադրական դատական ակտ առկա չէ, այսինքն անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից իդեյական համակցության պարագայում:

¹ Տե՛ս Թոմին В., Сверчков В. Соотношение уголовного материального и процессуального законодательств // Законность, 2002, № 5, էջ 6, Якубов А. Процессуалисты “совершенствуют” уголовный закон // Законность, 2003, № 1, էջ 3, Наумов А. Нормы других отраслей права как источник уголовного права // Законность, 2002, № 7, էջեր 42-43, Ендольцева А.В. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим (некоторые аспекты применения соответствующих норм уголовного и уголовно-процессуального законодательства) // Российский следователь, 2001, № 9, էջեր 29-30, ՀՀ քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս, էջ 472

² Տե՛ս Российское уголовное право. Общая часть / Под ред. В.С. Комиссарова. СПб., 2005:

³ https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397325

⁴ https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30418109

⁵ Տե՛ս Уголовный кодекс Латвийской Республики. СПб., 2001:

⁶ https://legislationline.org/sites/default/files/documents/87/Estonia_CC_as_of_2002_ru.pdf

⁷ Տես՝ Մխիթար Գոշ «Գատաստանագիրք» ամփոփ Խաչիկ Սամուելեան:

⁸ https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=45880421204095546

⁹ Տե՛ս Дедюхина И. Ф. Проблемы установления и реализации уголовной ответственности с учетом признаков потерпевшего: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2008, էջ 126:

¹⁰ https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=14918173765682529

¹¹ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԱԲԳ/0157/01/10 քրեական գործով 2011 թվականի հունիսի 13-ի որոշումը:

¹² Տե՛ս Аликперов Х.Д. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим // Законность, 1999, № 6, էջ 13

- ¹³ St'u Келина С.Г. Освобождение от уголовной ответственности как правовое последствие совершения преступления // Уголовное право: новые идеи / Под ред. С.Г. Келиной, А.В. Наумова. М., 1994, էջ 11
- ¹⁴ https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=45880421204317799
- ¹⁵ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=110363>
- ¹⁶ <http://www.parliament.am/library/MAKkonvencianer/10.pdf>
- ¹⁷ <https://prwb.am/2013/05/31/%D5%B4%D5%A1%D5%AF-%D5%AB-%D5%A5%D6%80%D5%A5%D5%AD%D5%A1%D5%B5%D5%AB-%D5%AB%D6%80%D5%A1%D5%BE%D5%B8%D6%82%D5%B6%D6%84%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%AB-%D5%AF%D5%B8%D5%B4%D5%AB%D5%BF%D5%A5%D5%B6-%D6%84%D5%B6/>
- ¹⁸ St'u' Головки Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. ՀՀ քրեական օրենսգիրքը՝ ընդունված 2003 թվականի ապրիլի 18-ին:
2. ՀՀ քրեական օրենսգիրքը՝ ընդունված 2021 թվականի մայիսի 5-ին:
3. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը՝ ընդունված 1998 թվականի հուլիսի 1-ին:
4. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը՝ ընդունված 2021 թվականի հունիսի 30-ին:
5. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2011թ. հուլիսի 13-ի թիվ ԵԱԶԳ/0157/01/10 քրեական գործով որոշումը:
6. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս, Երևան, 2007թ.:
7. Մխիթար Գ-ը «Գատախատանագիրք» ամփոփ Խաչիկ Սամուելյան:
8. Աշրաֆյան Ն., Քրեական պատասխանատվությունից ազատելը տուժողի հետ հաշտվելու հիմքով, Երևան 2020, էջ 24-25, 28, 55, 75, 105
9. Освобождение от уголовной ответственности и наказания, էջ 1
10. Российское уголовное право. Общая часть / Под ред. В.С. Комиссарова. СПб., 2005:
11. Давыдова Е.В. Примирение с потерпевшим в уголовном праве. Диссерт... канд. юрид. Наук:
12. Ерохина Н.В., Прекращение уголовного дела и (или) уголовного преследования в связи с деятельным раскаянием на стадии предварительного расследования. М.: Изд-во Моск. ун-та МВД России, 2002, էջ 28:
13. Трубицина Э., Гренкова О., Дементьева Е. Права потерпевших в капиталистических странах // Социалистическая законность, 1990, № 10, 64,
14. Крылова Н.Е., Серебрянникова А.В. Уголовное право зарубежных стран. М., 1998, էջ 185:
15. Голованова Н.А. Свидетель и потерпевший в англо-американском процессе, էջ 5:
16. Ендольцева А.В. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим (некоторые аспекты применения соответствующих норм уголовного и уголовно-процессуального законодательства)// Российский следователь, 2001, № 9, էջ 29–30,
17. Аликперов Х.Д. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим // Законность, 1999, № 6, էջ 13
18. Келина С.Г. Освобождение от уголовной ответственности как правовое последствие совершения преступления // Уголовное право: новые идеи / Под ред. С.Г. Келиной, А.В. Наумова. М., 1994, էջ 11
19. Головки Л.В. Новые основания освобождения от уголовной ответственности и проблемы их процессуального применения // Государство и право, 1997, № 8, էջ 77-78, Филимонов Б.А. Основы уголовного процесса Германии. М., 1994, էջ 13, Головки Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. М., 2002, էջ 448:
20. Головки Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве:

Барегам Степанян

Исполняющий обязанности главного специалиста службы
правовых экспертиз аппарата Антикоррупционного суда РА

РЕЗЮМЕ

Проблемы освобождения от уголовной ответственности на основе примирения потерпевшего и лица, совершившего преступление

В данной статье рассматриваются проблемы, возникающие в Республике Армения при применении института освобождения от уголовной ответственности на основе примирения потерпевшего и лица, совершившего преступление, а также меры, направленные на их разрешение.

В теории уголовного права отсутствует единое мнение по ряду вопросов, касающихся данного института, а также в законодательстве существуют определённые пробелы, которые приводят к нарушению единообразной судебной практики.

В результате изучения института освобождения от уголовной ответственности на основе примирения потерпевшего и преступника в данной статье выявлены ключевые проблемы, предложены изменения и дополнения для их решения, реализация которых будет способствовать совершенствованию указанного института.

Ключевые слова: Потерпевший, преступник, примирение, уголовная ответственность, освобождение от ответственности, основные вопросы / фундаментальные вопросы, практика применения, нормативно-правовые акты, теория уголовного права, пробелы в законодательстве, судебная практика

Baregham Stepanyan

Acting Chief Specialist of the Legal Expertise Service
of the Staff of the Anti-Corruption Court of the RA

SUMMARY

Problems of exemption from criminal liability based on reconciliation between the victim and the person who committed the crime

In this article, we have examined the issues arising in the Republic of Armenia during the application of the institution of exemption from criminal liability on the basis of reconciliation between the victim and the person who committed the crime, as well as measures aimed at resolving those issues.

In the theory of criminal law, there is no unified approach to a number of questions concerning the institution of exemption from criminal liability on the basis of reconciliation between the victim and the offender. In addition, the legislation contains several gaps that lead to inconsistencies in law enforcement practice.

As a result of the study of this institution, this article identifies a number of key problems and proposes amendments and additions aimed at addressing them, the implementation of which will contribute to the improvement of the said institution.

Key words: Victim, offender, reconciliation, criminal liability, exemption from liability fundamental issues, application practice, legal regulations, theory of criminal law, legislative gaps, judicial practice, case law